

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Mistr Jan Hus a česká devotio moderna

M. Jan Hus and Bohemian Movement Devotio Moderna

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek

Autor:

Jiří Macoun

Praha 2016

Poděkování

Děkuji všem, kteří se mi snažili vytvořit kvalitní podmínky pro moji práci, panu Prof. ThDr. Janu Blahoslavu Láškovi za laskavé a odborné vedení, paní doc. ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za pomoc při vyhledávání a shánění literatury a všem mému srdci blízkým za podporu v mém snažení.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci "Mistr Jan Hus a česká devotio moderna" vypracoval samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Lubné dne 30.4.2016

Ing. Jiří Macoun

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá vztahem M. Jana Husa a české devotio moderna. Součástí práce je charakteristika sociálně politických poměrů, ze kterých reformační hnutí vzešlo. Důležitou částí práce je popis charakteristiky a porovnání holandské devotio moderna s českou devotio moderna se zaměřením na důrazy obou hnutí. U české devotio moderna jsou detailněji popsány rovněž důrazy jednotlivých osobností tohoto reformačního hnutí a zvláštní kapitola pak popisuje důrazy u Mistra Jana Husa a komparaci těchto důrazů ve vztahu k českému hnutí devotio moderna.

Annotation

This Bachelors thesis deals with the relationship M. Jana Hus and the Bohemian Devotio Moderna. Part of thesis is characteristic of social and political conditions from which the reformist movement emerged. Description of the characteristics and comparisons with Netherlands Devotio Moderna and Bohemian Devotio Moderna, with a focus on the emphases of these two movements is an important part of this thesis. In detail are described the emphases of the individual personalities of the reformist movement of Bohemia Devotio Moderna. The emphases at the Jan Hus and comparison of these emphases in relation to Bohemia Devotio Moderna are described in separate chapter.

Klíčová slova

devotio moderna

reformační hnutí

osobnost

důraz

charakteristika

Keywords

devotio moderna

reformist Movement

personality

emphasis

characteristic

Obsah

Obsah	5
Úvod	8
1. Hledání pravé víry a zbožnosti jako fenomén doby	9
1.1. Nizozemské hnutí Devotio moderna	14
1.2. České hnutí Devotio moderna	19
2. Komparace nizozemského a českého hnutí Devotio moderna	23
2.1. Společensko sociální podmínky	23
2.2. Hlavní důrazy obou hnutí	25
2.2.1. Důraz na vnitřní zbožnost	25
2.2.2. Důraz na skutky křesťanského milosrdenství	26
2.2.3. Důraz na návrat k prvotní církvi a apoštolské chudobě	27
2.2.4. Důraz na mluvené slovo a kázání v národním jazyce	27
2.2.5. Propagace častého přijímání	28
2.3. Významné rozdíly obou hnutí	28
2.3.1. Podávání z kalicha	29
2.3.2. Důraz na svobodu kázání	29
2.3.3. Boj proti postavení papeže a učení o neomylnosti	30
2.3.4. Odpor k uctívání obrazů, soch a ostatků svatých	30
2.3.5. Role řeholních společenství	31
3. Důrazy u jednotlivých osobností českého opravného hnutí	32
3.1. Konrád Waldhauser	32
3.2. Jan Milič z Kroměříže	33

3.3.	Vojtěch Raňkův z Ježova	36
3.4.	Matěj z Janova	37
3.5.	Tomáš Štítný ze Štítného	38
3.6.	Petr Drážd'anský	40
3.7.	Stanislav ze Znojma	40
3.8.	Křišť'an z Prachatic	41
3.9.	Matouš z Krakova	42
3.10.	Mikuláš z Drážd'an	42
3.11.	Jeroným Pražský	43
3.12.	Mikuláš z Pelhřimova	44
3.13.	Stěpán z Pálče	44
3.14.	Jakoubek ze Stříbra	46
3.15.	Petr Payne	48
3.16.	Jan Rokycana	49
3.17.	Jan z Jesenice	50
4.	Důrazy u Mistra Jana Husa	52
4.1.	Husův důraz na vnitřní zbožnost a návrat k prvotní církvi	53
4.2.	Husův důraz na mluvené slovo a kázání v národním jazyce	54
4.3.	Podávání podobojí způsobou	55
4.4.	Důraz na svobodu kázání	55
4.5.	Boj proti postavení papeže a učení o neomylnosti	56
4.6.	Odpor k uctívání obrazů, soch a ostatků svatých	56
	Závěr	57

Seznam použité literatury	62
Summary	63

Úvod

Období konce středověku je nejenom v českých zemích spojeno s mnoha změnami ve vývoji církevní správy, společenského uspořádání, kultury a vzdělání. Rozkvět Českého království od poloviny 13. stol. umožnil konsolidaci církevní organizace a její farní sítě a vedle toho také rozvoj ekonomických a sociálních struktur městského prostředí a vznik patriciátu jako sebevědomé a konkurenceschopné společenské skupiny.

Rychlý vývoj společenských struktur s sebou nesl vedle rozvoje také své negativní důsledky spočívající ve vzniku nové společenské vrstvy, městské chudiny a s prudkým rozvojem církve byl spojen mravní úpadek kléru. Začíná se formovat národní vědomí. Zvláště v městském prostředí se pak objevuje v důsledku těchto vnějších vlivů u laiků vědomí odpovědnosti za svůj náboženský život. Postupně se tak projevuje široké reformační hnutí, snaha o novou, lepší zbožnost. Nová zbožnost, jako ideál orientovaný na praxi a nesoucí v sobě prvek vnitřní obrody člověka se v nizozemském prostředí přetransformovala v hnutí devotio moderna a zrovna tak v prostředí českém se zrodilo nové reformační hnutí se stejným obsahem. Tato práce se snaží odpovědět na otázku, zda a v jakém vztahu byla osobnost Mistra Jana Husa k hlavním důrazům reformačního hnutí české devotio moderny a zároveň se snaží postihnout společné paralely českého a nizozemského reformačního hnutí. Druhou otázkou je, zda lze Mistra Jana Husa plně ztotožnit s hnutím devotio moderna jako jednu z jeho významných osobností.

1. Hledání pravé víry a zbožnosti jako fenomén doby

Na přelomu staletí prohlašuje Bonifác VIII. rok 1300 za „Svatý rok“, první *Anno Santo* římské církve, jež dospěla na vrchol své moci i svého ohrožení. Papežští kanonisté oslavovali papeže jako „lidského Boha“ (*Deus humanus*)¹, kterému jsou všichni lidé podle práva podrobeni ve všech světských i duchovních záležitostech². Tuto papežovu „světovou monarchii“ se snažila prosadit bula *Unam sanctam* z roku 1302. Nejostřejší útok přichází z Francie, nový král se v boji s papežským otcem prohlašuje za „otce vlasti“ a konfrontuje „otčinu“ s římskou „mateřskou církví“. Ve sporu mezi Filipem Sličným a Bonifácem VIII., jenž skončil zatčením papeže a několik let na to přechodem papežů do „avignonského zajetí církve“ (1309 až 1377), dosáhla radikalizace a politizace „královského“ a „papežského“ myšlení svého prvního vrcholu. Následně, jako důsledek politických tlaků a bojů vzniklé papežské schizma nikterak neubralo na intenzitě snah kurie o finanční podrobení celé církve. Vyvinul se rozsáhlý systém, který umožňoval za úplaty udílení všech beneficií vyšších, ale i úřadů nižších, farních apod., což se ovšem neobešlo bez porušování patronátních i jiných práv. Důsledkem byl stav, kdy o obsazování duchovních úřadů rozhodovaly většinou vedle zájmů finančních i zájmy politické, touha zavděčit se mocným, případně příbuzenské vztahy. Lidé takto obsazení do svých úřadů bez způsobilosti k jejich výkonu a nutného vzdělání často pohoršovali i svým životem a podporovali tak vzrůst mravního úpadku. Ten byl následně umocňován skutečností, že sama církevní moc z obavy, aby neutrpěla její autorita, nejen netrestala, ale přímo hájila tyto lidi zastávající vyšší, nebo nižší církevní úřady. Negativní vjem pak zesilovala skutečnost, že církev naopak velmi intenzivně stíhala každý volnější myšlenkový projev. Společné evropské sociální pozadí té doby tvoří především boj o moc ve městech mezi biskupy, městskými pány, patriciátem a cechy, řemeslníky a drobnými mistry.

Ke konci 12. a ve 13. století se v Čechách změnil politický režim a ekonomický systém. Současně s tím se měnila i sociální struktura. V této době proniklo křesťanství celou společností a vznikla potřeba jednotné liturgie a jednotných ideálů. Víra byla „základní princip duchovního života středověkého křesťana; vše co stálo mimo ni nebo se

1 Srv. G. de Lagarde, cit. d. III, Str. 203

2 Srv. W. Ullmann, *Medieval Papalism. The Political Theories of the Medieval Canonists*, London, 1949, Str. 76nn a 144nn.

s ní rozcházelo, bylo špatné a zavržení hodné.“³ Platilo, že výklad Bible je v rukou církve, která vytvořila biblický kánon a jako jediná do něho mohla zasahovat a určovat jeho smysl. Šlo nejen o víru, ale o samotný způsob života a jeho chápání. Lidé, kteří neuznávali církevní výklad, byli pro církev samozřejmě krajně nebezpeční. Přetrvávání lidové zbožnosti bylo typické.

Důležitá je rovněž otázka sociální struktury společnosti. Postupně rostl odpor proti bohatým, který byl dán i tím, že se stále zvyšovaly rozdíly mezi chudými a bohatými, tedy mezi patricii a městskou chudinou, která do měst proudila z venkova. Problémy mezi sebou měla i samotná šlechta, kdy proti sobě stáli bohatí feudálové a drobní zchudlí šlechtici. Proti šlechtě a městům stála stále bohatnoucí církev⁴. Patriciát ovládnul městskou správu, ale již od 14. století ve městech mnohdy převažoval český živel, usilující o místo v úřadech. Český živel ve městech přibýval od poloviny 14. století, protože díky epidemiím moru ubývala imigrace cizinců a do Prahy přicházeli zejména obyvatelé z českého venkova.

Lambert potom hodnotí vztahy mezi Čechy a Němci z širšího pohledu. Připomíná, že prvotní vývoj Čech byl dán právě přílivem německých kolonistů a domácí slovanské obyvatelstvo se nejdříve přizpůsobovalo a přijímalo emfyteutické právo od Němců. 14. století udává jako přelomové, kdy se začal rozšiřovat český živel. Dodává, že „*kdekoli však v Čechách 14. století vyvstalo sociální napětí, mohlo snadno souviset s jazykovou odlišností mezi Čechy a Němci.*“⁵ Karel IV. Podle něho usiloval v Čechách o rovnováhu etnik a národů, ta však byla těžko dosažitelná. Situace se navíc ještě zhoršila po roce 1378 za vlády Václava IV. Objevují se konflikty mezi bohatými a chudými a to až už mezi chudinou a městskými patricii, tak mezi bohatou a chudou šlechtou. Typickým je objevující se česko-německý antagonismus, který bude později hrát významnou roli. Čornej uvádí, že společenský řád, představovaný rozdělením společnosti na tři stavy, byl považován za věčný, neboť byl stvořen Bohem, a to samo o sobě vyvolávalo velké napětí.

Ve 14. a 15. století byla společnost živým organismem a docházelo k celé řadě změn, s tím bylo spojeno jisté napětí. Rodil se stavovský model, kdy nižší a vyšší šlechta

3 Čornej, Petr *Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice*. Str. 19

4 Srv. Hrabák, Josef. Uvedení do vývoje literatury od počátků po dobu Husovu. In Havránek, Bohuslav. *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Str.16 Narůstající společenské Rozpory v 2.polovině 14. Století odhalují satiry v „Hradeckém rukopisu“, který nám zároveň ukazuje Pohled „zdola“, tzn. Pohled lidovými očima a je tak dokladem o lidovém prostředí. Srv. tamt. Str. 18

5 Lambert, Malcolm. *Středověká hereze*. Str. 415

usilovaly o podíl na moci. Krize ale nebyly řešeny změnou uspořádání společnosti, ale zdroj problémů je v Čechách v době krize ve 14.a15.století spatřován v opuštění zásad božího zákona. Jenom respektování a návrat k božímu zákonu tak jak je v Bibli může přinést nápravu. Jedině plné respektování evangelia může vést z krize. Cílem byl návrat k nezkažené apoštolské církvi. V době pobytu papežů v Avignonu vládne v Čechách nejdříve Jan Lucemburský (1310 až 1346) a poté jeho syn Karel IV. (1346 až 1348) Zejména za vlády Karla IV. Dochází k posílení pozice církve. Jedním z problémů, který se projevil za vlády Karla IV. Byl nedostatek církevních obročí. Za Karla IV. Přibýlo ke stávajícím 126 klášterům dalších 29, a přesto to nestačilo. Z Prahy se stalo město kleriků. Podle Šmahela byl v Praze každý dvacátý, ne-li patnáctý občan duchovním. Fary měly velké pozemky a finance získávaly díky různým dárkům. Na druhou stranu musely odvádět dávky papežské kurii.⁶ Pavel Spunar přímo říká, že za úpadek kultury je odpovědná i církev, protože i vlivem papežského schizmatu došlo k narušení mravních hodnot a z církve se stala struktura bojující o moc a množící v sobě zlořády. Spunar v tom vidí jeden z důvodů, proč vznikala reformní hnutí. Krize církve byla spojena s intelektuálním neklidem. Na jedné straně stály konzervativní názory a na straně druhé opravné snahy, stejně jako byl na Karlově univerzitě živý spor o univerzálie, což byl spor významný i pro teologii.

Kritiku církevní reality můžeme nalézt v dílech reformních kazatelů. Dalším zdrojem je například *Vizitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhena Pavla z Janovic z let 1379 – 1382*. Podle Šmahela tento protokol popisem života katolického kléru naznačil oprávněnost reformních snah o čistotu zesvětštělé církve.⁷

Charakter církve a doby lze doplnit výkladem Františka Loskota, který hovoří o „zevnějším lesku církve“ v době Karla IV. Dobu Karlovu považujeme za vyvrcholení středověku v Čechách a mnozí i za dobu zlatého věku církve. Podle Loskota je to však jen zevnější lesk a na druhé straně je patrný úpadek křesťanské společnosti u nás i jinde v Evropě. Zevnější lesk nabízejí chrámy, kostely, oltáře a jejich krásu, bohoslužby jsou vysluhovány s leskem a je patrná úcta k svatým a jejich ostatkům. Za tímto pozlátkem se však skrývá mravní úpadek a to jak u laiků, tak u kněží a řeholníků. Přibývá kněžstva, což samo o sobě vede k úpadku. Následkem obchodu s úřady jsou do funkcí dosazováni jedinci bez ohledu na jejich mravnost a vzdělání. Dochází k překračování celibátu a obecně panuje

6 Srv. Šmahel, František. *Mezi středověkem a renesancí*. Str. 90-91

7 Zmíněný protokol je významný tím, že kritika je zachycena zevnitř katolické církve

špatná kázeň. Kurie se raději než duchovní správě věnuje shánění peněz. Ale i mezi obecným lidem jsou nedostatky, lid věří pověrám a kouzlům. K mravnímu úpadku dochází jak ve městech, tak na venkově. Navíc se stále vyostřují sociální rozdíly a objevují se národnostní konflikty. I v Čechách, zejména pak v jižních se vyskytují kacíři.

Mezi významné hereze té doby patří valdenství. Zakladatelem hnutí je Petr Valdes (zemřel asi 1206). Valdenští reagovali na určité sociální prostředí, které bylo ovlivněno změnami souvisejícími s pontifikátem Řehoře VII. (1073 až 1085). Důraz na evangelium narážel na nově zavedené pořádky.⁸ Podle Seibta je valdenství první reformací v západním křesťanství.⁹ Valdenští kritizovali kněžstvo a úpadek kněžského života, zastávali názor, že ti, kdo chodí do kostela, jsou stejní jako kněží. Zastávali názor, že spása spočívá v Kristu a ne v kamenném kostele. Odvraceli zároveň od pokání a od zpovědi. Významné postavení měl laik, protože dobrý laik, je lepší než nehodný kněz. Vycházeli z Bible a to zejména z Nového zákona. Nehodným kněžím odpírali podávání svátosti, odmítali přísahu, násilí, světskou moc, očištění, procesí, kult Panny Marie a svatých. Jejich cílem byla naopak pokora, láska k bližnímu a prostý a přísný životní styl. Odmítáním kostelů došlo i k zjednodušení liturgických obřadů, které se konalo pod širým nebem. Své stoupence měli na vesnicích i ve městech a na universitě, kde se střetávali s univerzitními reformními mysliteli, kteří sice také usilovali o reformu církve, ale neútočili na ni jako na instituci. Valdes a jeho příznivci nebyli ve 12. století jediní, kdo takto smýšlel. Mezi takové významné osobnosti z okruhu reformních myslitelů lze jistě zařadit Arnolda z Brescie ovlivněného Petrem Abelardem, Jindřicha z Lousanne, či Petra z Bruis.¹⁰

Dalším důležitým hnutím jsou beghardi. Domnívali se, že mají milost boží, díky které poznávají božská učení lépe než z církevních spisů. U beghardů je důležité učení o splynutí s Bohem a s tím související názory na eucharistii. Podle nich není v eucharistii Kristus přítomný. Podle jedněch názorů je Kristus v nebi, podle jiných je zase přítomný v dobrých lidech. Řešena byla též otázka přijímání dětí v těle matky. Vliv těchto názorů je

8 Srov. Molnár, Amadeo. *Valdenští: Evropský rozměr jejich vzdoru*. Str. 7. Jednalo se například o posílení institucionalizace církve, posilování centralizace papežského stolce, omezení volitelnosti biskupů, vylučování laiků z církevního života, stoupla též hierarchie církve a uplatňoval se nárok na její absolutní moc. Přibývalo kléru, ale i majetku, ke kterému církev získávala pozitivní vztah.

9 Srov. SEIBT, Ferdinand. *Lesk a bída středověku*. Str. 171-172

10 Viz. MOLNÁR, Amadeo. *Valdenští: Evropský rozměr jejich vzdoru*

později patrný u českých pikartů.¹¹ Františkáni jsou obecně spojeni s požadavkem navracení se k chudobě a stavu prvotní církve. Tyto tendence jsou i u valdenství, katarů, bekyň a beghardů. V samotném františkánském řádu však vznikaly neshody ohledně pohledu na chudobu. Observanti, později spirituálové hlásali nutnost absolutní chudoby. Od papeže Řehoře IX. se rozlišovalo mezi "vlastnictvím" a "užíváním". Eliade uvádí, že spory o absolutní chudobu trvaly až do roku 1320.¹²

Pokud jde o katarství, Eliade připomíná, že kataři byli původně bogomilové, kteří byli na západě označováni jako kataři. Od 11. století se objevovali v Itálii, Francii a Německu.¹³ Označení "katharos" - "čistý" se podle něho poprvé objevuje v roce 1163. Počátky bogomilství spadají do Bulharska 10. století. Bogomilové prosazovali chudobu, pokání a modlitbu. Podle bogomilů existoval dualismus a svět byl stvořen zlým bohem, samotný svět byl tedy proto špatný. Bogomilové stáli proti církvi jako instituci, jejich společenství nemělo hierarchii a vyskytovaly se u nich různé druhy odřikání. Hnutí mělo úspěch díky lidové zbožnosti a odporu vesnických obyvatel proti vrchnosti. Za úspěchy katarského učení mohla jednoznačně krize a úpadek římské církve. Eliade připomíná, že i papež Inocenc III. hovořil na IV. lateránském koncilu o zkaženosti biskupů. Vyjímkou nebyla pokleslá morálka a prodejnost kněží, kteří se ženili, nebo žili se svými družkami v nemanželském vztahu. Díky nedostupnosti Bible v národních jazycích bylo navíc křesťanství dostupné právě jen prostřednictvím kněží a mnichů. Molnár si rychlé rozšíření katarství v celé Okcitanii vysvětluje tím, že šlechta katary podporovala, protože stáli proti bohatství církve. Šlechta v tom viděla možnost obohacení se právě na úkor církve a katarství využívala k boji proti ní.¹⁴ Z výše popsaných důvodů bylo katarství církvi trnem v oku a usilovala o jeho vymýcení. Inocenc III. v letech 1208 až 1229 organizoval proti

11 Srov. NEUMANN, Augustin. *České sekty ve století XIV. a XV.* Str. 26-31. Podle anglických beghardů je eucharistie pouhou památkou na Krista. Srov. tamt. Str. 65. Spojení s Bohem, které má člověka osvobodit od hříchu prosazovala například mystička Mechtilda z Magdeburku. Za první osobu náležející k sestrám a bratrům svobodného ducha Eliade uvádí Markétu Porete, upálenou v roce 1310. Tato sekta se oddělovala od církve, zastávali radikální mysticismus a usilovali o zmíněné splnutí s Bohem, po kterém již nebudou hřešit. Askeze, mše, posty a kázání pro ně byly zbytečné. Srov. ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení III. Od Muhammada po dobu křesťanských reforem.* Str. 198-199

12 Srov. ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení III. Od Muhammada po dobu křesťanských reforem.* Str. 186.

13 Podle Molnára bylo v 60. letech 12. století v jižní Francii přítomní již nejen mezi střední vrstvou, ale i mezi šlechtou. Srov. MOLNÁR, Amadeo. *Valdenští: Evropský rozměr jejich vzdoru.* Str. 26.

14 Srov. MOLNÁR, Amadeo. *Valdenští: Evropský rozměr jejich vzdoru.* Str. 27-29.

katarům - albigenským (podle města Albi na jihu Francie) křížovou výpravu. Kataři však byli na jihu Francie potlačeni až kolem roku 1330. Veškerý vývojový proces vnější lidové zbožnosti v pozdním středověku těžko vyjádřit výstižněji, než to učinil Jakob Burckhardt v této pasáži z díla *Weltgeschichtliche Betrachtungen*: „Mocné náboženství se rozprostře po všech složkách života a zabarví každé hnutí ducha, každý kulturní prvek. Tyto složky pak ovšem časem reagují zase na náboženství; ba jeho vlastní jádro mohou udusit okruhy představ a obrazů, má svou osudovou stránku“ A dále: „Žádné náboženství nebylo ovšem nikdy zcela nezávislé na kultuře dotyčných národů a dob. Právě když tak velmi suverénně panuje pomocí doslova chápaných posvátných písemných listin a zdánlivě se všechno řídí podle něj, když se proplétá celým životem, tehdy bude tento život celkem neomylně také působit na ně, také se proplétat s ním. Později pak už nemá z takového niterného proplétání s kulturou žádný užitek, nýbrž znamená to samá nebezpečí; ale nicméně tak bude náboženství jednat vždycky, dokud bude skutečně životné.“

1.1. Nizozemské hnutí *Devotio moderna*

Jedním ze spirituálně-reformních hnutí usilujících o posílení niterné a upřímné zbožnosti, které vzniklo v Nizozemí jako společenství sester, později také bratří společného života byla „*devotio moderna*“, která je spojena se jménem Geerta Grota¹⁵ (1340 až 1384). Nejednalo se o herezi, protože se neodchylovala od pravověří, byla vnímána jako návrat a navázání na apoštolský ideál prvotní církve. Eliade¹⁶ hovoří o hnutí jako o prostém, velkorysém a tolerantním náboženství. Hnutí se rozšířilo zejména mezi laiky na konci 14. a v 15. století. Niterný náboženský postoj pokorné oddanosti je označen jako *devotio*, ti kteří ho praktikují, jako *devoti*. Praktickým důsledkem takového přístupu je konání skutků milosrdenství, charitativní činnost, obživa prací vlastních rukou a četba náboženské literatury a Písma svatého v domácím jazyce. Hlavním cílem je *imitatio Christi* – následování Krista. Hnutí bylo zaměřeno na laiky a laickou zbožnost, v laických společenstvech ovšem přebývali také kněží a klerici. Velice brzy se vytvořila druhá větev *devotio moderna* založená na augustiniánských kanoniích a jejich klášterní reformě. Eliade dále ve vztahu k české reformaci považuje za důležité, jak toto hnutí ukázalo „že *touha žít*

15 Spinka uvádí, že zakladatelé hnutí, Geert Grote a Florentius Radewijns studovali za časů Jana Miliče z Kroměříže v Praze. Grote v roce 1360 a Radewijns v letech 1374 až 1378. Srov. SPINKA, Matthew. John Hus: a biografy. Str. 15

16 Srov. ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení III. Od Muhammada po dobu křesťanských reform.* Str. 202-203

*prostým společným životem, životem sebezapření, následování Krista a apoštolů, byla na konci středověku právě tak živá, jako za časů prvotní církve*¹⁷ Lambert shodně uvádí, že hnutí zanechalo vliv a připomíná, že přineslo atmosféru morální vážnosti a „...určité opatrnosti k formální a vnější mašinerii tradičního náboženského života, které vytvořily příznivé klima pro husitské názory.“¹⁸

Za zakladatele hnutí je považován Geert Grote, který do svého domu první laické semireligiózní polečenství uvedl, ale podnět k zakládání a formování dalších komunit dal na základě ohlasu jeho kázání Florens Radewijns počátkem 80. let. Grote byl aktivní v mnoha reformních kruzích své doby, udržoval styky s členy kartuziánského řádu a s mystikem Janem Ruysbroekem v klášteře Groenendaal, nebo s Bertholdem ten Hove v klášteře Eemstein, měl blízko i k cisterciáckému řádu. Jako zakladatele hnutí je tedy správné uvádět Geerta Grote společně s Florensem Radewijnsem. Společně založili devotio moderna v Deventeru a okolí jako kombinaci semireligiózního a monastického náboženského hnutí ženské i mužské linie.¹⁹ S hnutím je spjat rovněž Tomáš Kempenský²⁰ (1380 až 1471), vlastním jménem Thomas Haemmerken. Byl augustiánským řeholníkem, jeho kniha *Následování Krista (Imitatio Christi)* byla dle Spunara nejčtenější knihou 15. století.

Geert Grote se narodil 16. října 1340 v Deventeru jako jediný syn do významné měšťanské rodiny. Matka mu zemřela na mor v jeho deseti letech, otec ji přežil jen o několik let. V roce 1357 získal bakalářský titul na pařížské Sorboně. V Paříži zůstává do roku 1366, kdy po osobních žádostech o církevní úřad papeži Urbanovi V. během svého pobytu v Avignonu získává roku 1368 kanonikát dómské kapituly v Cáhách. K němu dostal roku 1371 navíc kanonikát dómské kapituly v Utrechtu a některá další obročí. O rok později při pobytu v Deventeru onemocněl a v očekávání své smrti požádal o svátostné zaopatření převora od svatého Mikuláše, který jej vyzval, aby nejprve zničil své magické knihy. Po krátkém váhání je nechal Grote spálit na náměstí, dostal svátostné pomazání,

17 Tamt. Str. 203

18 LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Str. 417.

19 KRAUSS, Suzanne: *Die Devotio moderna in Deventer: Anatomie eines Zentrums der Reformbewegung*. Berlin, 2007, Str. 46-47

20 Tomáš Hemerken Kempenský (cca 1380 Kempno u Kolína nad Rýnem - 25.7. 1471 St. Agnetenberg u Zwolle v Nizozemsku kde byl od roku 1399 převorem

naposled přijal Eucharistii a krátce nato se zcela uzdravil. Tento intenzivní prožitek pocitu blízké smrti a následného uzdravení započal proces jeho obrácení.²¹

Již dříve však nepovažoval Grote svůj život zajištění materiálně beneficii za naplněný a podvědomě hledal jinou životní orientaci. Roku 1370 navštívil převora kartuzánského kláštera v Monnikhuizen u Arnheimu, Henricha Egera von Kalkar a několik následujících let pak strávil v klášteře jako bratr bez věčných slibů. Zde se dostal k četbě mystické a spirituální literatury od Huga od sv. Viktora, Heinricha Seuse, německé mystičky Gertrudy z Helfty, Mistra Eckeharda, Ludolfa Saského a Jana Ruysbroeka. Po svém obrácení rezignoval Grote na všechna svá beneficia a svůj dům po rodičích v Deventeru dal v září 1374 k dispozici komunitě zbožných žen, které žily semireligiálním životem jako bekyně. Roku 1379 sestavil pro toto společenství statua (quasi řeholi) společného života, které měla přispět k ochraně před podezřením z podobnosti s bratry svobodného ducha. O něco málo později založil v Deventeru Grotův žák Florens Radewijns mužskou variantu společenství. V roce 1379 se rovněž nechal vysvětit na jáhna, aby získal povolení k veřejnému kázání, což ale fakticky nestačilo, neboť kazatelská činnost byla vázána na povolení místního biskupa. Volba získání nižšího stupně svěcení u člověka, který mohl být bez potíží vysvěcen přímo na kněze souvisí jistě s jeho úctou před kněžským úřadem, ale jistou roli zde hrála i neproklamovaná nedůvěra k oficiální struktuře církve.²² Grote byl kazatelem ostře pranýřujícím veškeré morální poklesky a káral především klérus. Kritizoval všechny řády, jejichž řeholníci s výjimkou kartuziánů a některých cisterciáků nevedou příkladný život. Odmítal hereze, například přívržence sekty svobodného ducha. Rozlišoval mezi nepravostmi rozvrácenou církví své doby a církví pravou a původní. Kázal neúnavně dvakrát denně, jeho kázání trvala až tři hodiny. Kromě Deventeru, kázal i v ostatních městech utrechtské diecéze i mimo ni (Zwolle, Kampen, Utrecht, Leiden, Delft, Gouda, Amstredam).²³ Na základě povolení, které mu udělil biskup

21 ENGELBRECHT, Ibid., Str. 172.

22 Pouze Mistru Florentovi Radewijnsovi doporučil v zájmu plnosti duchovního vedení a služby v jeho komunitě ucházet se o kněžské svěcení a za tímto účelem jej vyslal do Wormsu, aby tam našel k tomuto úkonu biskupa s "čistými rukama" (v odkaze na *Scriptum de Magistro Gerhardo Grote* Rudolfa Diera van Muiden ISERLOH, Ervin: *Die Devotio moderna*. In *Handbuch der Kirchengeschichte*. Ed. Hubert Jedin. 1965, Bd.III/2, s. 516-538. Cit. dle 1. vyd. na CD-ROM, Berlin: Directmedia Publishing, 2000, s. 6138-6194, zde s. 6153 a pozn.7).

23 KRAUSS, Suzanne: *Die Devotio moderna in Deventer: Anatomie eines Zentrums der Reformbewegung*. Berlin, 2007, Str. 42

z Utrechtu Florens van Wewelinghoven, byl Grote pozván vystoupit jako kazatel na synodě a přednesl zde 14.8.1383 *Sermo de focaristis*, šířené dále ve formě traktátu (*Contra focaristas*). Iserloh v této souvislosti poukazuje na Grotovu tezi, že je těžkým hříchem účastnit se mše sloužené notorickým konkubinářem a stejně tak, když biskup takového k slavení mše připustí. Tento výrok uvádí doslova jako navázání na pražského kanonistu Konráda ze Soltau.²⁴

Svým kázáním si Grote znepřátelil mnohé kněží i medikanty, kteří cítili útok i v odmítnutí žebravého způsobu života deventerským společenstvím. Po synodním kázání mu biskup fakticky zakázal kázat a společenství bylo napadeno jako heretické. Na dveře kostelů v Deventeru a Zwolle uveřejnil *protestatio fidei* a požádal papeže Urbana VI. o osobní povolení kázat. Zemřel na morovou nákazu 20. srpna 1384 ve věku 44 let, aniž by se dočkal rehabilitace. Svým nástupcem stihl ještě určit M. Florense Radewijnsse.

Geert Grote byl ve spojení s pražským prostředím. Lze to doložit jeho korespondencí s krajany, kteří v Praze studovali s žádostmi o zprostředkování opisu nebo koupě knih. Konkrétně je to žádost v listu Willemovi Vroedemu do Prahy, od nějž žádá zhotovit opis (Pseudo-) Jana Zlatoústého *Opus imperfectum in Mattheum*.²⁵ Grotův pobyt v Praze, jenž by se pravděpodobně mohl uskutečnit kolem roku 1360, však nelze doložit žádnými důkazy.

Historicky starší větev hnutí nizozemské *devotio moderna* tvoří společenství semireligiózního způsobu života praktikující Grotem navrženou meditaci a životní orientaci podle apoštolského vzoru prvotní církve. Jednalo se o heterogenní skupinu původně domácích laických společenství podle Grotem založené ženské komunity v Deventeru. Mužskou variantu, *fratres communis vitae*, založil Florens Radewijns v Deventeru v roce 1381. Počet ženských komunit byl po celou dobu existence laického

24 ISERLOH, E.: Die Devotio moderna. In *Handbuch der Kirchengeschichte*, 1965, CD-ROM, 2000, s. 6154. Conradus Soltow, mistr svobodných umění pražské univerzity (1365), děkan artistické fakulty (1372) a rektor university (1384-5), 1386 odešel s první iniverzitní protestní vlnou po konfliktu s arcibiskupem Janem z Jenštejna a králem Václavem IV. na univerzitu do Heidelbergu a stal se biskupem ve Verden. Za Grotova života působil v Praze. Zasazoval se o církevní reformu v duchu mravní obrody kléru, což je spojováno s vlivem Heinricha Tottunga z Oyty (GERWING: Konrad von Soltau. In *LexMA V*, 1365; REINHARD, Klaus: Konrad von Soltau. In: *BBKL V*, 436,8).

25 VAN BANNING: Tekstverspreiding bij de Moderne Devoten toegelicht aan de hand van het "Opus imperfectum in Mattheum" van Pseudo- Chrysostomos. In: *Ons Geestelijk Erf* 59, 1985, Str. 271-286 (př. cit. dle ENGELBRECHT, Ibid., Str.180, pozn. 42).

hnutí vyšší. Bylo to dáno tím, že nové hnutí využilo již existující a v nizozemském prostoru velmi rozvinutý fenomén semireligiózního života bekyní.

Mužské komunity měly tendenci k transformaci na augustiniánské kanonie, či ke spojení s nimi. Windesheimská kongregace byla hlavním nositelem idejí a praxe *devotio moderna* v prostředí řeholního společenství. Vznikla na základě sekundárního rozšíření zprvu laického směru do fundací augustiniánských kanonií, které se pak staly také záštitou laických komunit. Na rozdíl od silně heterogenní laické větve hnutí tvořila augustiniánská kongregace pevnou institucionální a formální základnu. Spiritualita augustiniánů byla otevřená a při poměrně malé fundační náročnosti se nabízela i varianta záštiny napojeného laického společenství. Roku 1386 založil Grotův žák Florens Radewijns konvent augustiniánů-kanovníků v nizozemském Windesheimu u Zwolle.²⁶ Fundace navázala na předchozí ženskou komunitu v Deventeru (1375) a na první mužský dům *Fratres vitae communis* založený Radewijnsem taktéž v Deventeru patrně roku 1384. Roku 1392 pak došlo k založení dalších dvou klášterů, Marienborn u Arnheimu a Nieuwlicht u Hoornu. V roce 1395 pak z dceřiných klášterů, k nimž se připojil ještě Eemstein vznikla kongregace nazvaná podle mateřské kanonie Windesheimskou. Kongregace byla schválena 16. května roku 1399 papežem Bonifácem IX. a následně se rychle šířila. Roku 1412 vzrostla o pět klášterů kapituly Groenendaal, o rok později o dalších dvanáct klášterů kapituly Neuss a jejich počet dosáhl roku 1500 počtu 87, z toho 38 v oblasti dnešního Německa. Statua Windesheimské kongregace byla potvrzena generální kapitulou roku 1402 a v roce 1420 potvrzena papežem Martinem V. Sdružení klášterů do kongregace pro ně znamenalo veliké posílení a právní jistotu v porovnání se slabými domy bratří společného života, nad něž se samovolně pozvedly, ale současně jim poskytly útočiště a ochranu. Ta se projevila zejména 19. března 1395, kdy převorové klášterů Windesheimské kongregace vydali prohlášení o pravověrnosti a bezúhonnosti společenství v Deventeru.

Členové komunity se věnovali, práci, modlitbě, četbě, meditaci, životu *devotio* směřující ke křesťanské dokonalosti. K tomu patřilo hlavně společné zpytování svědomí a bratrské napomínání, jež mělo spolu s dodržováním denního řádu prohlubovat pokoru. V rámci osobní disciplíny si bratři vytvářeli svá osobní pravidla a vedli deníky duchovního života. Své živobytí laická komunita založila na práci vlastních rukou, k níž patřilo opisování a vázání knih. Laické komunity společného života *devotio moderna* se šířily

26 BUBEN, M.M.: *Encyklopedie řádů a kongregací...Díl 2. Sv. 1, Řeholní kanovníci*. Str. 19.

mimo Nizozemí do míst v německých oblastech na přelomu 14. a 15. století. Kapitulní vikář z Münsteru, Henrich von Ahaus založil první dům bratří společného života v roce 1401 v Münsteru, další pak v Kolíně (1416) a Weselu (1435). Domy sester vznikly v Německu v Borkenu, Coesfeldu, Weselu, Dinslakenu, Lippstadtu, Schutterfu a Münsteru. Organizačně vikář Heinrich všechny domy včlenil do společné konfederace (1425) a z ní se vyvinulo tzv. Munsterské kolokvium, které konalo výroční shromáždění a spolupracovalo s kolokviem ve Zwolle.²⁷

Útoky proti semireligiózní formě *vita communis* se objevily již na počátku hnutí za života Grotova, nejvíce jim však museli čelit až jeho následovníci. Přicházely nejen ze strany medikamentů, kteří se cítili býti ohroženi odmýváním žebravého způsobu života a ze strany farního duchovenstva, které přicházelo o příjmy, když se komunity snažily být pastoračně samostatné, ale i ze strany cechů, které ve výrobní činnosti a výdělku komunit spatřovaly konkurenci. Problémem bylo také používání národního jazyka.²⁸

1.2. České hnutí *Devotio moderna*

Ve 14. stol. vládne v Čechách lucemburská dynastie a doba vlády Karla IV. je dobou pozdvihnutí biskupství pražského na arcibiskupství a obecně dobou podpory církve ze strany panovníka. Samotná Praha byla povýšena na říšské královské a císařské sídelní město a byla založena pražská univerzita. Konec 14. stol. je pak charakterizován silícími projevy celospolečenské krize. Mezi základní znaky této krize patří především vznik městské chudiny jako nové sociální vrstvy, která je ve své bezvýchodné situaci náchylná k extrémním projevům. Ve městech dochází k rozdělení sfér vlivu mezi cechy a zámožné měšťanstvo. Vyrůstající základní právní a církevní povědomí vede k větší pozornosti vůči pokleskům kleriků. Městské kláštery jsou centry zádušních, relikviárních a kultických praktik, které jsou spojeny se získáváním finančních prostředků. Mezi negativní společenské projevy té doby patří i pogromy na židovské obyvatelstvo, mající kořeny v zavedené mocenské a majetkové praxi. Důležitým faktorem významně ovlivňující nálady a postoje obyvatelstva byly též vnější znamení neštěstí a pohrom, především morové rány.

²⁷ Později došlo také k pokusu využít kolokvium v Münsteru k přísnější organizaci a uniformování jednotlivých 26 sdružených domů, čemuž čelil odpor ostatních domů v čele s Hildesheimem. Společenství německých semireligiózních domů se člení do 4 hlavních skupin na západoněmecký či münsterský okrsek (9 domů), hildesheimský okrsek s hesenskými fundacemi (6), kolínský okrsek zahrnující střední Porýní (6) a württemberský okrsek (5) / ISERLOH, Ibid., 6168-70/.

²⁸ ISERLOH, Ibid., Str. 6172-3.

Jak uvádí ve svém pojednání Franz Machilek²⁹ "Náboženský život pozdního středověku se vyznačuje různorodostí dosahující až protichůdných vyjádření a forem zbožnosti." V důsledku řady církevních krizí a nepořádků v kléru, fiskalismu kurie, politické závislosti avignonského papežství a schizmatu docházelo ke stále zřetelnějšímu napětí mezi církví viditelnou a neviditelnou. Kritika církevních struktur vedla často k otevřenému sporu s církví a odštěpování radikálních skupin. Podle Matěje z Janova může být znovunastolení jednoty dosaženo jedině důsledným vykořeněním přebujelosti, uskutečněním slova božího a navrácení církve Ježíše Krista k jejím počátkům při zachování apoštolských pověření.³⁰

V českém prostředí patří důraz na časté svaté přijímání k hlavním motivům milíčovského okruhu v Praze, který následně vrcholí v díle Matěje z Janova. Časté svaté přijímání podporoval i Vojtěch Raňkův z Ježova a Matouš z Krakova. Požadavek častého přijímání vyslovil také Jindřich z Bitterfeldu, jenž ovlivnil arcibiskupa Jana z Jenštejna, který tuto praxi po počátečním odmítnutí podpořil. Tento důraz na časté svaté přijímání se již dříve objevil v kruzích mystiků u Davida s Augsburku, Heinricha Seuse a Jana Taulera i v radikálních kruzích bekyň a beghardů.

Prudce se zvýšil počet náboženských poutí a to zvláště v oblasti zázraků eucharistických, četných poutích ke "svaté krvi".³¹ Velmi se rozmohla žádostivost po relikviích a jevy s ní spojené, především hromadění odpustků. V téže době vznikají zobrazení apokalyptických témat s postavou Antikrista. Typickým jevem doby je pověřčivost a magické praktiky.

Farní síť se do konce 1. třetiny 14. stol. v Čechách konsolidovala do hierarchicky organizované struktury, která byla tvořena především českomoravskou provincií skládající se ze tří diecézí. Oblast Slezka patřila pod diecézi vratislavskou a vedlejší země koruny zasahovaly na území diecézí míšeňské (Lužice), bamberské a řezenské. S výjimkou vratislavského biskupství patřily všechny vyjmenované pod legátskou správu pražského arcibiskupa jako papežského legáta. Systém založený na oficích se definitivně prosadil v

29 MACHILEK, Franz: Die Frömmigkeit und die Krise des 14. und 15. Jahrhunderts. In *Mediaevalia Bohemica* 3. Ed. Zdeněk Fiala. Praha, 1970 [vroučení 1971], Str. 209-227.

30 MACHILEK, Ibid., Str.210.

31 Machilek v této souvislosti připomíná téma kritiky poutní mánie u Tomáše ze Štítného a v *Imitatio Christi* MACHILEK, Ibid., Str.212.

době episkopátu Jana z Jenštejna (1379 až 1386).³² Jan z Jenštejna jako představitel "reformistického mysticismu"³³ patří k významným osobnostem své doby.

Autonomie církevní správy odpovídala politickým záměrům Karla IV. a v souvislosti s tím jsou do Čech nově povolána řeholní společenství, která neměla tendence k nezávislosti na episkopátu. V dobovém společenském klimatu se odráželo vnímání klášterů jako vrchnosti, či vlastníků majetku a příjmů. V Čechách té doby byli usídleni benediktini, cisterciáci, premonstráti, augustiniáni-eremité, dominikáni, minorité, kartuziáni a augustiniáni-eremité. Cisterciáci působili v Čechách asi od 1. poloviny 12. stol., kdy byl řád uveden do země Přemyslovci jako spirituální opora dynastie. Zbraslavský klášter Aula Regia se stal centrem literární kultury.

Kartuziáni působili na území Čech od roku 1342, jako řád, založený na zostřené řeholi sv. Benedikta. Přísná řehole umožňovala ochránit řád před módními, či úpadkovými vlivy. Svoji celou zde měl i Jan z Jenštejna.

Minorité a dominikáni se v českém prostředí etablovali již před pol. 13. stol. a v řadách inkvizice se zapojili do pronásledování kacířů, především valdenských. Farním klérem jsou od počátku vnímány jako nežádoucí konkurence.

Druhým nástrojem reformního působení na duchovenstvo byly provinciální synody. Jejich usnesení se týkala právních a liturgických norem a postupně se zaměřovala rovněž na otázky reformní. Důležitým nástrojem byla synodní kázání, kterými byl zajištěn dosah reformních myšlenek i mimo pražské centrum.³⁴ Arcibiskup Arnošt z Pardubic svoji pastorační péči a podporu pravého křesťanského života vyjádřil rovněž svým kladným postojem ke kázání v domácím jazyce posluchačů, povoláním Konráda Waldhausera z iniciativy císaře Karla IV i podporou Milíčova Jeruzaléma, na jehož rozšíření přispěli i donátoři z vyšších společenských vrstev. Na založení pražské univerzity Karlem IV měl významnou účast i arcibiskup Arnošt z Pardubic, který byl pak také prvním kancléřem

32 HLEDÍKOVÁ: Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století. In *Husitský Tábor Supplementum 1*, Str. 36, s odkazem na TÁŽ: Die Prager erzbischöfe als ständige päpstliche Legaten. In *Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg* 6, 1972, Str. 221-256

33 GERWING, Ibid., Str. 118-9. Vita venerabilis arnesti, primi archiepiscopi ecclesie Pragensis. In *FRB I*, díl 1. Praha, 1873, Str. 387-400.

34 Každý děkanát byl povinen mít na synodě zastoupení a konat následně na svém území konvokace, každý farář si musel opatřit synodní statua, která obsahovala i hlavní myšlenky ze synodního kázání (HLEDÍKOVÁ, Ibid., Str. 41)

vysokého učení. Univerzita přivedla do Prahy řadu učenců a stala se později významným prostředím reformních kruhů.

Mezi nejvýznamnější literární díla spojená s českou *devotio moderna* ve 14. stol., patří rozsáhlý spis *Dialogus dictus Malogranatum*, pojednávající o praxi a cílech zbožného života. *Malogranatum* si získalo mimořádnou oblibu, bylo hojně opisováno a rychle se rozšířilo v celé střední Evropě. Dodnes se dochovalo 150 textových svědků, kteří mj. dokládají vliv díla na myšlenkový vývoj a praxi i nizozemské *devotio moderna*.³⁵ Přesná datace vzniku díla není známa, spis mohl být sepsán nejdříve roku 1334, nejpozději však do 50. let 14. stol.³⁶

Určující pro celý charakter díla je forma dialogu mezi učeníkem a učitelem. Podstatný prvek "devotní" spirituality tohoto díla spočívá v důrazu na souvislost mezi životní praxí na tomto světě a životem budoucím, na obrácení k Bohu a skrze něj rozpoznání boží blízkosti právě v tomto světě. Ústřední téma a myšlenkový model cesty k Bohu určuje učení o třech stupních duchovní cesty člověka usilujícího o dokonalost.

Počáteční *Status incipientium sive poenitentium* je stupněm očištění rozděleným na tři části:

1. *conversio* člověka k Bohu
2. následuje lítost a vyznání; a na jejich základě je učiněna náprava
3. *satisfactio*, v zásadě jde o rozchod s vnějším světem a obrat k Bohu

Status proficientium vyžaduje pozornost veškerých duchovních sil člověka k Boží vůli. Tři kroky tohoto stupně jsou:

1. zavržení morálních vad a odstoupení od hříchu *vititia*
2. znovuoobjevení ctnosti
3. vytrvání a překonání pokušení

Status perfectorum je představován jako stav čistoty srdcem lásky k bližnímu i k Bohu, až po proces kontempence vedoucí ke sjednocení s Bohem.³⁷

Z hlediska následného vývoje reformních myšlenek v Čechách je zajímavé, jak *Malogranatum* pracuje s některými důležitými tématy. Zásadní je doporučení častého přijímání a myšlenka, že nehodně sloužící kněz sice koná platně, ale uráží Krista v

35 GERWING, Manfred: *Malogranatum*. In *LexMA* 6, 177-8.

36 KRMÍČKOVÁ, Helena: *Malogranatum* a jeho pramen *Compendium theologiae veritatis*. In *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity*, řada C, 43. Brno, 1996. Str.40.

37 *Status incipientium* ~ Sír 2,1a; *status proficientium* ~ Sír 2,1,b; *status perfectorum* ~ Sír 2,3 (GERWING, Ibid., Str. 160).

nečistých rukou. Orientace věřícího ke Kristu se nemá omezit na jeho lidství, ale musí postupovat k jeho božství. Skutečnost, že *Malogranatum* se jen málo zmiňuje o církvi odpovídá orientaci spisu na osobní a individuální dokonalost a subjektivní morálně - náboženský důraz, domem božím je srdce jednatelce.³⁸

2. Komparace nizozemského a českého hnutí Devotio moderna

Pro posouzení možnosti ovlivnění obou reformačních hnutí mezi sebou navzájem a jejich vliv na vnímání a utváření jednotlivých důrazů u jejich osobností, je nutné znát a následně porovnat společensko sociální podmínky ve kterých obě reformační hnutí vznikla a působila. Důležité je rovněž vysledovat společné důrazy, na kterých obě reformační hnutí stojí a najít odlišnosti v důrazech u jednotlivých jejich osobností. Na základě takto provedené komparace si lze následně udělat představu o homogenitě obou hnutí a názorové jednotnosti jejich osobností, včetně vlivů které mezi sebou vzájemně uplatňovali. Právě o to se v následujícím textu pokusím.

2.1. Společensko sociální podmínky

Společensko sociální podmínky ze kterých se zrodilo hnutí Devotio moderna v Nizozemsku a hnutí Devotio moderna v Čechách jsou téměř totožné. Pro Čechy i Nizozemí je společný neutěšený stav církve, projevující se zejména upadající morálkou kléru, projevující se zejména zahálkou, konkubinářstvím a nestřídmým životem. Protekcionistické prostředí, kdy bylo možné získat za úplatu udělení beneficií, rozvinutý fiskalismus kurie, politická závislost avignonského papežství a s tím související papežské schizma vedlo ke stále zřetelnějšímu napětí mezi církví viditelnou a neviditelnou. Toto napětí bylo významně umocněno skutečností, že sama církevní moc, z obavy, aby neutrpěla její autorita výše uvedené prohřešky jednotlivých kleriků netrestala a nezřídka je naopak hájila.

Projevy vnější lidové zbožnosti v pozdním středověku se vyznačují různorodostí dosahující až protichůdných vyjádření. Lidová forma křesťanství byla značně odlišná od oficiální teologie. Často docházelo k úpravě náboženství podle svých představ o světě, kdy se modlí k Bohu a zároveň vykonává magické obřady. Tyto magické obřady sloužící například k zajištění úrody, léčení, či hledání partnera byly zpravidla pozůstatkem starších

38 GERWING, Ibid., 226-256

náboženství. V mísení magických obřadů s modlitbou neviděli nic nepřirozeného, či špatného, neboť jako magii chápe i bohoslužbu a jiné náboženské úkony.

Druhým charakteristickým společným rysem byla nastupující změna politického a ekonomického systému a s tím spojená změna sociální struktury obyvatelstva. Zvyšovaly se rozdíly mezi chudými a bohatými, tedy mezi patricii a městskou chudinou, která do měst proudila z venkova. O moc mezi sebou bojovali bohatí feudálové, drobní zchudlí šlechtici a stále sebevědomější vrstva městských patricijů. Proti šlechtě a městům stála stále bohatnoucí a ambicioznější církev.

Jeden významný společenský rozdíl mezi Nizozemskou Devotio moderna a Českou Devotio moderna však přeci jen existuje. Je jím rodící se česko-německý antagonismus, který měl později na vývoj situace v Čechách významný vliv. Prvotní vývoj Čech byl dán přílivem německých kolonistů a domácí slovanské obyvatelstvo se nejdříve přizpůsobovalo a přijímalo emfiteutické právo od Němců. Karek IV. usiloval v Čechách o rovnováhu etnik a národů, ta však byla těžko dosažitelná. Za vlády jeho syna Václava IV. se situace v této oblasti výrazně zhoršila. Významným momentem bylo vydání Dekretu kutnohorského 18. ledna 1409, kterým došlo ke změně poměru hlasů 3:1 ve prospěch českého etnika. Důvodem vydání dekretu bylo svolání koncilu do Pisy, které mělo vyřešit papežské schizma. K Pise upínal své naděje i král Václav IV, který doufal, že by se zde zvolením nového papeže mohl vyřešit i problém jeho znovuzískání titulu římského krále, kterým se od roku 1402 tituloval i Ruprecht III. Falcký. Když se však Václavu IV. nepodařilo pro svůj záměr získat podporu arcibiskupa Zbyňka Zajíce, který zachoval věrnost stávajícímu římskému papeži Řehořovi XII, Václav IV. věřil, že svoji vyjednávací pozici posílí získáním podpory univerzity jako další velké autority v české zemi. Aby ji mohl reálně získat, musel vyřešit odpor německé části univerzity, která zastávala stejné stanovisko jako arcibiskup Zbyněk Zajíc. To se tedy rozhodl vyřešit právě vydáním Dekretu kutnohorského a silou prosazenou změnu v poměru hlasů mezi německou a českou částí univerzity ve prospěch českého etnika, které bylo připraveno zájem Václava IV. podpořit.

Důsledkem této změny byl odchod německé části profesorského sboru a studentů na univerzity ve Vídni, Krakově, Heidelbergu, Kolíně nad Rýnem, Erfurtu a vedl k založení nové univerzity v Lipsku. Tím došlo k počeštění pražské univerzity a zároveň okamžitému úbytku počtu členů akademické obce, čímž kvalita školy významně utrpěla.

2.2. Hlavní důrazy obou hnutí

Při hledání a porovnávání míry jednotlivých důrazů a myšlenek obou hnutí je třeba hned na začátku zmínit fakt, že významný rozdíl mezi nizozemskou devotio moderna a českou devotio moderna spočívá v homogenitě obou hnutí. Hnutí devotio moderna nizozemské je hnutím poměrně zřetelně ohraničeným v čase i v prostoru a tím je zároveň daleko lépe definovatelné, než hnutí české devotio moderna, u kterého tato hranice není tak ostrá a rovněž jednotlivé osobnosti tohoto období nejsou ve svých postojích a charakteristikách vyhraněny vždy jednotně. Přesto se dá poměrně dobře rozpoznat několik důrazů společných pro obě hnutí.

2.2.1. Důraz na vnitřní zbožnost

V prostředí nizozemské Devotio moderna byl důraz na vnitřní zbožnost definován dodržováním denního řádu hnutí, kterým se prohlubovala pokorna ve víře. Členové hnutí se věnovali práci, modlitbě, četbě, meditaci a životu v niterné náboženské pokorné oddanosti. K tomu patřilo společné zpytování svědomí a bratrské napomínání. Nizozemský augustinián Tomáš Kempenský vlastním jménem Thomas Haemerker se pak svým slavným duchovním spisem pozdního středověku *De Imitatione Christi* - Následování Krista zasloužil o ustanovení formy takového zbožného života. Tomáš Kempenský byl ve třinácti letech poslán do školy, kterou vedla komunita Bratří společného života v Deventeru, kam před lety odešel i jeho starší bratr Johann. Po dokončení vzdělání v Deventeru odešel do nově založeného kláštera windesheimské kongregace na Agnetenbergu u Zwolle. Převorem nové fundace, byl Tomášův bratr Johann. V klášteře setrval fakticky až do své smrti, tedy celých 72 let. Kempenský měl nepochybně veliké charisma osobního rozhovoru a duchovního vedení a podle svědectví současníků choval zvláštní sympatie k trpícím a poníženým. Jeho spis *De Imitatione Christi* - Následování Krista, patří po Bibli samotné k nejrozšířenějším dílům světové literatury. Kniha se od běžné praxe pozdně středověké zbožnosti odchyľuje důrazem na vnitřní prožitek jednoty s Kristem a zřetelnou distancí vůči rozšířeným nešvarům jako byl kult relikvií, časté konání svatých poutí či účelovou formální zbožnost.

Spis se dělí na čtyři knihy. První z nich, „Užitečné rady k duchovnímu životu“, začíná úvahou o pasáži z Janova evangelia a radí k rozjímání o učení i o způsobu života Ježíše Krista. Převážná většina první knihy se pak zabývá odmítáním falešných hodnot, jako je rozkošnictví, vyvyšování se nad druhé, povrchního přátelství. Učí zaměřovat celý život výhradně na Boha, který je jediným dobrem. Člověk má vést život v

samotě, pokoře a uvědomování si své slabosti. Významnou úlohu v takovém životě hraje vědomí pomíjivosti a rozjímání o smrti.

Druhá kniha, nadepsaná „Pokyny pro vnitřní život“, pokračuje v námětu první knihy, kdy život oproštěný od světského je třeba naplnit Kristem, který je jediným dobrem a jediným cílem lidského života. Jedinou radostí člověka má být láska k Bohu, pro kterou se člověk vzdává sebe sama. Pro Boha má člověk trpělivě a radostně snášet všechno utrpení. Nemá však očekávat, že ho Bůh na tomto světě bude odměňovat nějakou zvláštní milostí, protože tento svět je určen k práci, ne k odměně.

Třetí, nejdelší kniha, rekapituluje a rozvíjí témata prvních dvou ve formě dialogu mezi Kristem a člověkem. Obsahuje celou řadu modliteb a konkrétních rad pro duchovní život.

Čtvrtá kniha obdobnou formou pojednává o eucharistii. Ústředním tématem je, že nehodnost člověka přijmout eucharistii by ho od ní neměla odrazovat, pokud přijímá pokorně a s kajícíností. Proti obvyklé středověké praxi propaguje co nejčastější přijímání.

U českého hnutí devotio moderna je kladen rovněž velký důraz na vnitřní zbožnost. Národným příkladem může být učení matěje z Janova, kdy významným rysem je Matějova vázanost na text Písma, když výrazně redukuje obvyklou argumentaci patristickou a kanonickou tradicí. Regule neboli pravidla pro pravý křesťanský život jsou založena na Písmu svatém. Je jich dvanáct a přinášejí biblické principy do celé teologie a prakticko-morálních souvislostí. Celá teologie Matěje z Janova je principiálně postavena na dvou pilířích. Prvním pilířem je Bible jako jediný zdroj teologie, druhým pilířem je princip první pravdy, kdy pro křesťana je závazná autorita Krista, nikoli dogmat a církevních institucí. Jediná pravá pravda je pravá apoštolská církev. Příslušnost k církvi potom spočívá v naplnění Duchem svatým a syčení se tělem a krví Kristovou.

Druhým příkladem praktikované vnitřní zbožnosti je Tomáš Štítný ze Štítného, který ve svých dílech nabádal k rozvíjení a praxi vnitřně orientované zbožnosti, ovlivněn zejména mystickými díly ve smyslu reformních myšlenek devotio moderna.

Dá se říci, že forma vnitřní zbožnosti byla v rámci českého hnutí devotio moderna pevně ukotvena a lze ji vysledovat u všech výrazných osobností tohoto hnutí.

2.2.2. Důraz na skutky křesťanského milosrdenství

Jak bylo popsáno výše, členové holandského hnutí Devotio moderna praktikovali niterný náboženský postoj pokorné oddanosti, který lze označit jako *devotio*. Praktickým

důsledkem takového přístupu je následně konání skutků milosrdenství a charitativní činnost.

Jan Milíč z Kroměříže jako jedna z výrazných osobností české devotio moderna nám může posloužit jako příklad důrazu českého reformačního hnutí na pomoc lidem v nouzi a to jak duchovní, tak hmotnou. Roku 1372 se vlivem milíčových kázání obrátil větší počet pražských prostitutek na pokání. Milíč pokračoval v jejich pastorační práci tím, že jim zajistil vhodné ubytování, aby je vymanil z bezvýchodného prostředí. V duchu apokalyptické symboliky obnovy nazval Milíč tento dům Jeruzalém a s arcibiskupským svolením nechal přistavět kapli sv. Máří Magdalény. Život zde vedl Milíč jako duchovní správce. Společenství se řídilo jednoduchými pravidly a nebylo navázáno na žádnou řeholi

2.2.3. Důraz na návrat k prvotní církvi a apoštolské chudobě

Činnost holandského hnutí Devotio moderna je vnímána jako snaha o návrat a navázání na apoštolský ideál prvotní církve. Kritizuje nešvary současné církve, ale zároveň se neodchyluje od pravověří a nelze ji tedy označit za herezi.

U české devotio moderna je důraz na návrat k prvotní církvi a apoštolské chudobě dán pojetím a chápáním Krista jako té nejvyšší autority. U Matěje z Janova je prvním pilířem Bible jako jediný zdroj teologie, druhým pilířem je princip první pravdy, kdy pro křesťana je závazná autorita Krista, nikoli dogmat a církevních institucí. Tedy cestou je návrat k hodnotám prvotní církve. Milíč zase ve svém kázání upozorňoval na sociální rozdíly a jako ideál křesťanského života upřednostňoval chudobu. Důraz na návrat k hodnotám prvotní církve je výrazným momentem i u Mistra Jana Husa a je patrný téměř u všech osobností české devotio moderna.

2.2.4. Důraz na mluvené slovo a kázání v národním jazyce

Nizozemské hnutí Devotio moderna bylo zaměřeno především na laiky a laickou zbožnost. Snaha o zajištění plného porozumění textu vedla nutně k tomu, že četba náboženské literatury, Písma svatého, ale i kazatelská činnost probíhala v domácím jazyce.

V rámci české devotio moderna velcí kazatelé té doby jako byl Jan Milíč z Kroměříže a Matěj z Janova na které Mistr Jan Hus navazoval, kázali v národním českém jazyce. Důvodem byla především snaha oslovit široké vrstvy obyvatelstva tak, aby mohlo dojít k porozumění a šíření všech přednášených myšlenek. Česká kázání Milíčova, Matěje z Janova ale ani Mistra Jana Husa se nedochovala. Je však známo, že své poznámky a

myšlenky, které potom na kazatelně v českém jazyce rozváděli, psali latinsky. Mistr Jan Hus začal psát česky až v posledních letech svého života.

Zajímavou postavou té doby je Tomáš ze Štítného. Byl laik, který vystudoval filosofii a chodil poslouchat kázání Milíčova. A byl to právě Tomáš ze Štítného, kdo sepsal první české, skutečně náboženské knihy. V nich například sepisoval a rozváděl křesťanskou morálku, celý výklad Desatera Božích přikázání, v dalším spise píše o svátostech. Kromě své vlastní tvorby Tomáš ze Štítného také překládal spisy od jiných autorů z latiny, například některé traktáty sv. Tomáše Akvinského.

Pro úplnost dodávám, že Mistr Waldhauser, kterého rovněž zahrnuji do období české Devotio moderna, byl císařem Karlem IV. povolán, aby kázal německému obyvatelstvu v Praze. Waldhauser jako Rakušan český jazyk neovládal a jeho kázání tedy probíhalo v jazyce německém.³⁹

2.2.5. Propagace častého přijímání

V prostředí nizozemské Devotio moderna se o propagaci častého přijímání zasloužil nizozemský augustinián Tomáš Kempenský svým spisem *De Imitatione Christi* - Následování Krista, kdy ve své čtvrté knize uvedeného spisu pojednává o eucharistii.

Ústředním tématem je, že nehodnost člověka přijmout eucharistii by ho od ní neměla odrazovat, pokud přijímá pokorně a s kajícíností. Proti obvyklé středověké praxi propaguje co nejčastější přijímání.

V českém prostředí patří důraz na časté svaté přijímání k hlavním motivům milíčovského okruhu v Praze, který následně vrcholí v díle Matěje z Janova. Časté svaté přijímání podporoval i Vojtěch Raňkův z Ježova a Matouš z Krakova.

2.3. Významné rozdíly v důrazech obou hnutí

U hnutí devotio moderna nizozemské i české se měly společné důrazy, měly své těžiště ve snaze o hlubší a niternější prožitek víry každého jednotlivce. Právě to měla být ta správná cesta k nápravě církve. Tyto společné důrazy neútočily na základy církevního uspořádání, a i když budily u kléru nelibost, byla tato vyvolána spíše obavou ze ztráty výhod, které se jednotlivým církevním hodnostářům, či uskupením v průběhu času podařilo získat.

³⁹ Celá tato část srov. LOSKOT, František. *Konrad Waldhauser. Řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce Mistra Jana Husa*. Str. 22 - 93.

Mimo shody obou hnutí existovaly také rozdíly v jednotlivých důrazech. Dá se říci, že právě tyto rozdíly do značné míry determinovaly další vývoj u obou hnutí.

2.3.1. Podávání z kalicha

Podávání svátosti oltářní pod obojí začal laikům v Praze krátce po odchodu Jana Husa do Kostnice zavádět Jakoubek ze Stříbra za podpory Mikuláše a Petra z Drážďan. Zavedení podávání svátosti oltářní pod obojí podporoval rovněž i Jeroným Pražský. Přijímání pod obojí způsobou bylo chápáno jako závazné z hlediska osobní spásy poukazem například na 6. kapitulu Janova evangelia. "*Kdo jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný a já ho vzkřísím v poslední den.*" (Jan 6.54) Přijímání Krve Páně vymizelo na Západě někdy koncem 12. stol. a jednalo se tedy o věc relativně historicky mladou. Podávání pod obojí tedy bylo vnímáno jako jedna z cest k hodnotám prvotní církve a ani Jan Hus nejspíš nebyl zásadně proti. Přijímání pod obojí však Jan Hus ve snaze zabránit rozdvojení reformačního hnutí schválil zvláštním spisem sepsaným až v době svého pobytu v Kostnici.

V nizozemské devotio moderně se podobný důraz na podávání po obojí nevyskytuje.

2.3.2. Důraz na svobodu kázání

Geert Grote jako jeden ze zakladatelů Holandské devotio moderna byl nesporně kazatelem ostře pranýřujícím veškeré morální poklesky a káral především klérus. Přesto že taková kritika budila samozřejmě u kléru rozhořčení a snahu o umlčení hnutí, nejednalo se o herezi, proto že hnutí se neodchylovalo od pravověří a šlo mu primárně o návrat a navázání na apoštolský ideál prvotní církve. Tím byly také definované hranice v rámci kterých se hnutí pohybovalo. Lze tedy konstatovat, že svoboda kázání byla omezena těmito výše uvedenými hranicemi, i když je možné, že samotné hnutí to jako omezení vnímat nemuselo, neboť jednoduše nevznikla potřeba tyto hranice překračovat.

V českém reformačním hnutí vrcholil důraz na svobodu kázání se vznikem sporu o viklefský realismus na pražské univerzitě, se kterým byly spojeny časté žaloby na růst viklefismu v Čechách. Od roku 1408 je již Hus ve stálých sporech s církevní vrchností a obviňování z viklefismu směřuje obvykle proti němu. Je zřejmé, že Hus se svými názory postupně dostával do stále hlubšího názorového střetu nejen s církevní, ale i se světskou mocí. Je zřejmé, že ve svých názorech se Jan Hus jako jedna z nejvýznamnějších postav českého reformačního hnutí řídil pouze svoji vírou a svým přesvědčením a důraz na svobodu kázání byl pro něho zásadní.

2.3.3. Boj proti postavení papeže a učení o neomylnosti

Holandské devotio moderna ve své kritice morálních poklesků kléru a kritikou řádů jejichž řeholníci nevedou příkladný život zásadně rozlišovalo mezi nepravostmi rozvrácenou církví své doby a církví pravou a původní. I přes svou ostrou kritiku rozvrácené církve neútočilo na její základy a naopak i ve svých kritických projevech odmítalo hereze, například přívržence sekty svobodného ducha.

U představitelů českého hnutí devotio moderna šlo z počátku výhradně o kritiku nešvarů církve a snahu o její nápravu bez zpochybňování autority církve. V tomto duchu šla kázání mistra Waldhausera, který byl povolán císařem Karlem IV, aby kázal německému obyvatelstvu v Praze a velcí kazatelé podobného rázu byli i Jan Milíč z Kroměříže a Matěj z Janova, které následuje v jejich příkladu mistr Jan Hus. A právě učení mistra Jana Husa znamenalo posun ke kritice církve, která byla považována za herezi. Po roce 1400 se čeští univerzitní mistři přiklonili k názorům anglického filosofa a teologa Viklefa. Viklef ve svém učení stojí pevně na pozicích extrémního realismu. Tvrdí, že všeobecné pojmy existují nezávisle na rozumu člověka a pojem "člověk" skutečně existuje od věčnosti v mysli Boží. A protože existuje tam, všechny věci zde jsou pouze odrazem toho všeobecného pojmu, a nakolik je člověk člověkem, je člověkem jenom potud, nakolik odpovídá tomuto pojmu, který existuje od věčnosti v mysli Boží, to znamená nejenom fyzickou podobu, ale také morálně. A když je člověk zlý, nedobrý, neshoduje se to s ideou, jakou má Bůh o člověku. K důsledkům této nauky tedy patří i to, že pokud je člověk v těžkém hříchu, neodpovídá ideji v Boží mysli, a tedy není tím, čím by měl být. Papež není papežem, kněz není knězem, král není králem, a protože nikdy nevíme, kdo je v těžkém hříchu, není žádné jistoty, kdo platně zastává svůj úřad. Úřad kohokoliv může být tímto kdykoliv zpochybněn, což ve svém důsledku může rozvrátit nastavený systém autorit a vést k rozvratu celé společnosti. Dalším důsledkem je, že Církev přestává mít charakter viditelného společenství, neboť s jistotou nevíme, kdo je skutečně křesťanem, tedy kdo opravdu odpovídá Boží ideji a do Církve skutečně patří. Takové učení, které může zpochybnit postavení papeže, ale i viditelné církve jako takové, bylo samozřejmě považováno za herezi a církev se ho snažila potírat.⁴⁰

2.3.4. Odpor k uctívání obrazů, soch a ostatků svatých

⁴⁰ Celá tato část srov. POLC, Jaroslav V. *Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti*. Vydání: první. Vranov nad Dyjí: A.M.I.M.S., 2015. ISBN 978-80-7266-403-0. Str. 58

Česká reformační hnutí se svými důrazy na návrat k evangeliu, chudobě, mravnému a zbožnému životu, opravdovosti náboženství a stavu prvotní církve jistě nebyla propagátorem uctívání obrazů, soch, či ostatků svatých. O Matěji z Janova je známo, že kritizoval úctu k svatým obrazům a kult svatých, jež odvádějí křesťana od jádra víry. Přesto že u některých významných osobností české devotio moderna odpor k uctívání obrazů, soch a ostatků svatých v menší, či větší míře byl obsažen, nelze ho vnímat jako jeden z bodů jeho programu. Do popředí se tento moment dostal o něco málo později v souvislosti se vzestupem radikálního křídla husitského hnutí, kde vrcholil fyzickým ničením obrazů, soch a relikvií přímo v církevních objektech.

U nizozemské devotio moderna se tento moment nevyskytuje.

2.3.5. Role řeholních společenství

Velký vliv na utváření hnutí Devotio moderna měly rovněž řeholní společenství. Zatím co v Nizozemí došlo postupně k částečnému propojení hnutí s institucí řádu augustiniánů, v českých k takový vývoj nenastal.

Nizozemské hnutí Devotio moderna bylo zaměřeno na laiky a laickou zbožnost, v laických společenstvech ale také přebývali kněží a klerici. Velice záhy se vytvořila druhá větev devotio moderna založená na augustiniánských kanoních a jejich klášterní formě. Windesheimská kongregace byla hlavním nositelem idejí a praxe *devotio moderna* v prostředí řeholního společenství. Spiritualita augustiniánů byla otevřená a při poměrně zanedbatelné fundační náročnosti se nabízela i možnost záštitý napojeného laického společenství. Základním principem augustiniánské spirituality je hledání Boha. Čím více Boha hledáme a nacházíme, tím více ho milujeme. Čím více ho milujeme, tím více roste naše touha po jeho hledání. A Boha lze najít jedině vnitřní cestou, cestou vnitřní zbožnosti.

Kongregace byla založena v roce 1386 a následně schválena 16. května roku 1399 papežem Bonifácem IX.. Poměrně rychle se šířila, když počet klášterů dosáhl roku 1500 číselky 87, z toho 38 v oblasti dnešního Německa. Statua Windesheimské kongregace byla potvrzena generální kapitulou roku 1402 a v roce 1420 potvrzena papežem Martinem V. Sdružení klášterů do kongregace pro ně znamenalo veliké posílení a právní jistotu v porovnání se slabými domy bratří společného života, nad něž se sice samovolně pozvedly, ale současně jim poskytly útočiště a ochranu. To se projevilo významně 19. března 1395, kdy převorové klášterů Windesheimské kongregace vydali prohlášení o pravověrnosti a bezúhonnosti společenství v Deventeru.

Útoky proti hnutí se objevily již na počátku, za života Geerta Grota, kdy si Grote svým kázáním znepřátelil mnohé kněží i medikanty. Po synodním kázání, ve kterém poukazuje na fakt, že je těžkým hříchem účastnit se mše sloužené notorickým konkubinářem a stejně tak, když biskup takového k slavení mše připustí, které přednesl v Kampen 14. 8. 1383 mu biskup fakticky zakázal kázat a společenství bylo napadeno jako heretické. Nejintenzivněji však útokům museli čelit až jeho následovníci. Přicházely jak ze strany medikamentů, kteří se cítili býti ohroženi odmýváním žebravého způsobu života, tak ze strany farního duchovenstva, které přicházelo o příjmy, když se komunity snažily být pastoračně samostatné. Problémem zůstávalo rovněž používání národního jazyka.

V českém prostředí nedošlo k propojení reformního hnutí s prostředím mnišských společenství tak jako v prostředí nizozemském. Nicméně tak jako v prostředí nizozemském vzniklo slavné dílo *De Imitatione Christi* sepsané Tomášem Kempenským, tak i v českém prostředí vzniklo jedno významné literární dílo, spis *Dialogus dictus Malogranatum*.

Vznikl v prostředí zbraslavského cisterciáckého kláštera Aula Regia, který se stal centrem literární kultury. Cisterciáci působili v Čechách asi od 1. poloviny 12. století, kdy byl řád uveden do země Přemyslovci jako spirituální opora dynastie. Spis *Dialogus dictus Malogranatum* pocházející ze 14. století patří mezi nejvýznamnější literární díla spojená s českou devotio moderna. Pojednává o praxi a cílech zbožného života, dílo si získalo mimořádnou oblibu, bylo hojně opisováno a rozšířilo se po celé střední Evropě. Je psáno formou dialogu mezi učedníkem a učitelem a důraz díla je kladen na souvislost mezi životem na tomto světě a životem po něm, na obrácení k Bohu a rozpoznání boží blízkosti právě v tomto světě. Model cesty je definován učením o třech stupních duchovní cesty člověka usilujícího o dokonalost. Témata na které dílo klade velký důraz je doporučení častého přijímání a myšlenka, že nehodně sloužící kněz sice koná platně, ale uráží Krista v nečistých rukou. Orientace věřícího ke Kristu se nemá omezovat na jeho lidství, ale má postupovat k jeho božství. Orientace spisu je primárně na osobní a individuální dokonalost, domem božím je srdce jednotlivce.

3. Důrazy u jednotlivých osobností českého opravného hnutí

3.1. Konrád Waldhauser

Konrád Waldhauser, kanovník augustiniánského řádu se narodil v letech 1320 až 1326 v oblasti hornorakouského Waldhausenu. Vyrůstal na drsném venkově, což ho jistě ovlivnilo stejně jako augustiniánská řehole s jejími pravidly a jejím důrazem na vnitřní zbožnost, četbu a studia. Na kněze byl vysvěcen kolem roku 1349. Po vysvěcení se účastní v roce

1350 v rámci prvního milostivého léta pouti do Říma a po návratu začal kázat ve Vídni, Pasově i jinde. Do Prahy se Konrád dostává roku 1363, přesto že se zdržel velmi krátce, ohlas na jeho kázání byl velmi pozitivní. Sám císař Karel IV. se zasloužil o to, aby se Konrád ještě téhož roku do Prahy vrátil a zprostředkoval mu faru v Litoměřicích. V Praze působil jako kazatel u sv. Havla a později v hlavním staroměstském kostele Panny Marie před Týnem. Roku 1364 držel řeč při pohřbu Arnošta z Pardubic. Díky své kritice mravní zkaženosti duchovenstva a zejména mnišstva, ve kterých viděl jednu z hlavních příčin úpadku, se dostával s duchovenstvem do častých sporů. Ty vyvrcholily v roce 1368 sporem s medikanty, kteří jej obvinili z kacířství u římské kurie v době jeho cesty do Říma, kam doprovázel císaře Karla IV jako jeho kaplan. Zde se, spor spočívající ve sporu o placení pohřebného mezi Konrádem a medikanty zásluhou Karla IV. vyřešil. Záhy měl však další spor s dominikány, na jehož vyřešení však v Římě nečekal a vrátil se v červenci 1369 s Karlem IV. do Prahy. Zemřel 8. 12. 1369 a pochován je na hřbitově u fary, kterou od r. 1365 spravoval - Matky Boží před Týnem.

Důrazy kázání Konráda Waldhausera spočívaly zejména v kritice obecně mravního úpadku jako takového a dále v kritice kněží a řeholníků. Vystupoval proti tělesné rozkoši, světským radovánkám, ale i proti obžerství a hostinám. Zastával názor, že člověk se má vyhýbat výstřednostem a tělu má dát v rozumné míře to, co potřebuje. Odmítá pýchu, nadutost, bohatství, lakomství a lichvu. Bojuje proti zpovrchnění náboženského života obřadnictvím, svatokupectvím, nevědomostí, zahálce a požitkářství duchovenstva. Mravní zkaženost duchovenstva a mnišstva viděl jako jednu z příčin úpadku.⁴¹

3.2. Jan Milíč z Kroměříže

Podle Kaňáka byl Milíč první, kdo zasáhl do středověké struktury víry ale i mravů a pokusil se o nápravu. I proto je Milíč v reformační terminologii zván otcem české reformace.⁴²

Osudy Milíče jsou bezpečně známy až od roku 1358, kdy se objevuje v Karlově císařské kanceláři v Praze kde se osobnostně i kariérně rozvíjel. Předtím o něm víme jako o kleriku olomoucké diecéze. O jeho původu tak vznikla řada spekulativních teorií, jež jsou

41 Celá tato část srov. LOSKOT, František. *Konrad Waldhauser. Řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce Mistra Jana Husa*. Str. 22 - 93.

42 Srov. KAŇÁK, Miloslav. *Milíč z Kroměříže*. 1975. Str. 9

vyloženy u M. Kaňáka.⁴³ Zmiňme tedy, že se narodil asi roku 1320 a v roce 1348⁴⁴ byl vysvěcen na kněze.

Milíč zpočátku neuměl německy a až jako dospělý se musel německy naučit. Nezodpovězena zůstává rovněž otázka Milíčova vzdělání, je pravděpodobné, že univerzitního gradu nedosáhl. Latinu však ovládal a nejspíše i proto se mohl ucházet o práci v kanceláři některého z vysokých moravských úřadů. Odtud pak vedla jeho cesta do Prahy, zřejmě v doprovodu biskupa Jana Očka při některém diplomatickém jednání v císařské kanceláři. Zde pak působil nejprve v nižším postavení registrátora listin, poté ve funkci korektora a nakonec jako *notarius* pod vedením rektora kanceláře, litomyšlského biskupa Jana ze Středy. Důležitým bodem Milíčova života bylo získání církevních úřadů. Právě na žádost biskupa Jana ze Středy udělil Milíčovi papež Inocenc VI. 21. ledna 1361 rezervaci církevního obročí v pražské diecézi a o dva roky později již byl patrně kanovníkem svatovítské kapituly s úřadem svatovítského sakristy. Roku 1362 byl jmenován zástupcem arcijáhena Jana de Marolio, jenž se v Čechách nezdržoval a na Milíčovi tak bylo plnit povinnosti plynoucí z tohoto benefícia. Ty se týkaly záležitostí jurisdikčních, vizitačních, finančních i pastoračních. Milíč se své povinnosti snažil konat poctivě a v hojné míře. Zkušenosti, které při svých visitacích far získal, svědčily o hluboké krizi, což pro něj bylo značně otrásající.⁴⁵

Kaňák dochází k závěru, že kázání reformního kazatele augustiniánského kanovníka Konráda Waldhausera, který v té době (1363) začal v Praze na pozvání Karla IV. působit spolu s neutěšeným stavem církve, který mohl Milíč při svých vizitacích poznat, ho přivedl k vnitřnímu obrácení. Někdy v roce 1363 složil své církevní úřady a rozhodl se stát prostým kazatelem evangelia. V jeho radikálním rozhodnutí jej nezviklalo ani naléhání prelátů a arcibiskupa, aby své rozhodnutí přehodnotil a úřadů se nevzdával.

Začátek jeho kazatelské kariéry ale nebyl lehký. Sám se musel nejdříve poučit v umění kazatelském, duchovní správě a askezi. Záměrně se odebral na půl roku na arcibiskupskou faru do Horšovského Týna, po svém návratu do Prahy začal Milíč kázat

43 KAŇÁK, Miloslav. *Milíč z Koroměřice*. 1975.

44 Kopecký klade Milíčovo svěcení až do roku 1362. Srov. KOPECKÝ, Milan. *Jan Milíč z Kroměříže a Jan z Jenštejna*. Str. 5

45 KAŇÁK, Ibid., Str 16. Odvolává se na dnes jediný dochovaný vizitační protokol z té doby, který vydali HLAVÁČEK, Ivan a HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhena Pavla z Janovic z let 1379-1382*. Praha: Academia, 1973. 529s.

v kostele u sv. Mikuláše na Malé Straně, ale zpočátku nebyla jeho snaha příliš úspěšná. Na rozdíl od Waldhausera kázal česky, a tak jeho kázání byla jazykově neobvyklá a terminologie částečně Milíčem vytvořená mohla být i do jisté míry nesrozumitelná. Postupně si však Milíčova plamenná kázání získávala na oblibě a kostel sv. Mikuláše, kde kázal o nedělích dvakrát i vícekrát již nestačil a Milíč se tak přesunul do staroměstského chrámu u sv. Jiljí, kde dosáhl kazatelského vrcholu. Do roku 1365 kázal především česky, pro studenty a kněží kázal zvlášť v latině v kostele sv. Mikuláše na Starém Městě. Od roku 1366 pak převzal část práce za nemocného Konráda Waldhausera a kázal německy, když se tento jazyk musel předtím naučit. Pak kázal Milíč také v někdejší Waldhauserově působišti u Panny Marie před Týnem.

Důležitá je u Milíče také skutečnost, že pomáhal lidem v nouzi a to jak duchovně, tak hmotně. Při své kazatelské práci se neustále vzdělával a byl činný i literárně. Mezi asi nejvýraznější Milíčovo dílo kromě sbírky latinského kázání *Abortivus* patří jistě *Epistula ad papam Urbanum V.*, v níž předložil papeži své návrhy na reformu církve včetně svolání koncilu. Ve svém kázání upozorňoval na sociální rozdíly a jako ideál křesťanského života upřednostňoval chudobu. Kaňák upozorňuje, že reformní snahy byly blízké i císaři a arcibiskupovi Arnoštovi z Pardubic, který svolával dvakrát ročně synody, na niž byly reformní myšlenky projednávány a kterých se i Milíč sám snad třikrát jako synodní kazatel zúčastnil.

Roku 1372 se vlivem milíčových kázání obrátil větší počet pražských prostitutek na pokání. Milíč pokračoval v jejich pastoraaci tím, že jim zajistil vhodné ubytování, aby je vymanil z bezvýchodného prostředí. Přebývalo tu dvacet až osmdesát kajícnic, jejich počet kolísal, jak nacházely uplatnění v počestném životě ve službě v patricijských domech, v návratu k rodičům, nebo i v manželství. Jeho péče se týkala jak hmotného zajištění, tak duchovního upevnění, sloužil zde mše a denně kázal. S počtem kajícnic se stala aktuální otázka nového kapacitně vyhovujícího útočiště. To bylo získáno odkazem od obrácené bývalé prostitutky a pozdější majitelky veřejného domu v Benátské ulici, který dala Milíčovi pro zbožný účel k dispozici. Současně daroval Milíčovi pozemek po zbořeném vedle stojícím veřejném domě Benátky císař. Vznikl tak prostor pro stavbu nového domu, jež nazval Milíč v duchu apokalyptické symboliky obnovy Jeruzalém a s arcibiskupským svolením nechal přistavět kapli sv. Máří Magdalény. Život zde byl řízen jednoduchými pravidly a nebyl vázán na žádnou řeholi. Při Jeruzalému Milíč koupil v sousedství další prostor, kde vznikl dům pro kněží a kleriky a zřídil zde rovněž kazatelskou školu. Tak vznikl agregát ženské a mužské komunity, který Milíč vedl jako duchovní správce.

Duchovní správa byla částečně eximována z okolních farností, což spolu s kritikou církevních zlořádů v Milíčových kázáních vedlo ke sporům s pražským farním duchovenstvem, zvláště o příjmy z domů při fundaci vyfařených. Milíč byl zbaven patronátního práva ke kapli sv. Máří Magdalény, které musel předat arcibiskupskému generálnímu vikáři. Milíč se proti předchozímu rozhodnutí arcibiskupského soudu odvolal k soudu papežskému, a i když odvolání vzal zpět, popudil tak i arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi. Další obvinění z nedovoleného zavedení řehole apoštolského života bylo u arcibiskupského soudu odloženo, ale Milíč a jeho spolupracovníci byli obviněni z kacířství přímo u papežské kurie. Milíč se odvolal k papeži a v březnu 1374 se vydal do Avignonu. Kardinálem Grimoardem byl po výsledku rehabilitován a na jeho výzvu o svatodušních svátcích dne 21. května 1374 v Avignonu veřejně slavnostně kázal. Za nedlouho poté však onemocněl a zemřel 1. srpna 1374, pochován byl v Avignonské katedrále. Milíčem vybudovaný Jeruzalém se konce roku 1374 rovněž nedočkal. Byl zrušen Karlem IV..⁴⁶

Pro českou reformaci je důležité, že Milíč vybízel lid k častému přijímání svátosti. Podle Kaňáka časté přijímání souvisí s Milíčovým chápáním Antikrista, protože přijímání má jedince zdokonalovat v boji proti Antikristovi a tím zdokonalovat celou církev. Důležitá je také skutečnost, že Milíčův reformační hlas zcela neutichl. Kaňák dále připomíná Vojtěcha Raňkův z Ježova a Tomáše ze Štítného, kteří patřili do kruhu milíčovců. Milíč žil v souladu s tím, co zastával a kázal, založením jeruzaléma projevil svoji hlubokou zbožnost.

3.3. Vojtěch Raňkův z Ježova

Vojtěch Raňkův z Ježova se narodil okolo roku 1320. Pocházel z Malého Ježova na Mladovožicku, jeho otec byl zemanem. Nejprve studoval patrně na katedrální latinské škole, poté na pařížské univerzitě, kde roku 1346 dosáhl gradu mistra svobodných umění a na artistické fakultě působil jako profesor a v roce 1355 byl zvolen rektorem univerzity. Studoval dále teologii, v níž roku 1363 dosáhl bakalářské hodnosti. Motivován potřebou hmotného zabezpečení usiloval o církevní obročí.

Od roku 1366 žil v Praze a působil ve funkci kanovníka metropolitní svatovítské kapituly. Na pražské univerzitě nepůsobil, ale jejího člena, bakaláře teologie M. Heinricha z Oyty obvinil z kacířství. Vzhledem ke své ješitné povaze a hrdosti na pařížské univerzitní

46 KAŇÁK, Miloslav. *Milíč z Koroměřice*. Str. 9-30

vzdělání to nebyl jediný teologický spor, do kterého se pařížský mistr pustil. To mohlo být i důvodem, proč se od nové univerzity v Praze distancoval.

Spor s Heinrichem z Oyty přenesl nešťastně do Avignonu a učinil si tak v Praze řadu nepřátel. Zanevřel na něj také císař Karel IV. a znemožnil mu návrat do vlasti. Vojtěch Raňkův pak dále studoval na pařížské univerzitě kde se stýkal s Janem z Jenštejna kterého finančně i jinak podpořil a dopomohl mu k získání doktorského gradu. Jan z Jenštejna se prý následně zasadil o usmíření Vojtěcha Raňkův s císařem a pomohl mu k návratu do Prahy. Roku 1373 ještě v Paříži významně podporoval rovněž svého chudého krajana Matěje z Janova. V Praze pak působil jako významný poradce v teologických otázkách a slavnostní kazatel. Nejznámější je jeho kázání při pohřbu císaře Karla IV. dne 15. prosince 1378, kdy panovníka nazval „pater patriae – otec vlasti“.

Ve vztahu Vojtěcha Raňkův z Ježova k církevně-reformním proudům své doby jsou doloženy vazby osobní i názorové. Vedle zmiňované podpory studenta Matěje z Janova v době jeho pařížských studií, jehož se opět ujal ještě roku 1381 po jeho návratu z Paříže, je to korespondence s Konrádem Waldhauserem, ve které přitakává jeho úsilí, shoduje se s ním v kritice simonie a povzbuzuje ho k pevnosti vůči útokům nepřátel. V jiném listu vyjadřuje obdiv k Milíčovi, který prakticky prokázal převzetím správy a ochrany nad Jeruzalémem v době Milíčova odchodu do Avignonu. Po Milíčově smrti v létě 1374 se mu ale nepodařilo ústav udržet a císař jej předal k užívání cisterciákům. Následné dění okolo Milíčovi nadace vyústilo k založení kaple Betlémské. Vojtěch Raňkův znal také Tomáše ze Štítného, jehož spisy četl a schvaloval jeho úsilí v početném zpřístupňování textů širokému okruhu příjemců v domácím jazyce.

Vojtěch Raňkův z Ježova představuje v reformně orientovaných krizích té doby osobnost, která spojuje prostředí církevní i státní elity s reformním kazatelstvím. Vojtěch je zastáncem církevně správního reformismu ve stylu Arnošta z Pardubic a zároveň je velkým obdivovatelem osobnosti konráda Waldhausera a Milíče z Kroměříže, k jehož dílu chová nejen sympatie, ale odváží se je i podpořit.

3.4. Matěj z Janova

Matěj z Janova se narodil někdy mezi roky 1350-55 v Janově u mladé Vožice, asi 10 km od Malého Ježova, rodiště Vojtěcha Raňků. Vojtěch jej podpořil na studiích v Praze a později v Paříži, kde studoval od roku 1373 a dosáhl gradu mistra svobodných umění a následně pokračoval ve studiu teologie, vyučoval na artistické fakultě. Do Prahy odešel v roce 1381, tady pokračoval ve studiích teologie na pražské univerzitě, každodenně kázal

u sv. Víta a také u sv. Mikuláše na Starém Městě, v roce 1388 pak získal obročí fary ve Velké Vsi u Podbořan. Matěj byl žákem a velkým obdivovatelem Milíčovým a stejně jako on, kázal česky. O svém vztahu k Milíčovi podal svědectví ve svém životním díle *Regulae Veteris et Novi Testamenti*, kde zařadil samostatnou kapitolu *Narratio de Milicio* ve které přiznává svému vzoru ctnosti křesťanské lásky i k nepřátelům, soucitu a milosrdenství, askeze a pastorační horlivosti.⁴⁷ Významným rysem je Matějova vázanost na text Písma, velmi redukuje obvyklou argumentaci patristickou a kanonickou tradicí. Regule neboli pravidla pro pravý křesťanský život jsou založena na Písmu svatém. Je jich dvanáct a přinášejí biblické principy do celé teologie a prakticko-morálních souvislostí. Celá teologie Matěje z Janova je principiálně postavena na dvou pilířích. Prvním pilířem je Bible jako jediný zdroj teologie, druhým pilířem je princip první pravdy, kdy pro křesťana je závazná autorita Krista, nikoli dogmat a církevních institucí. Jediná pravá pravda je pravá apoštolská církev. Příslušnost k církvi potom spočívá v naplnění Duchem svatým a sycení se tělem a krví Kristovou. Nezáleží jen na vnějších znacích, totiž víře a křtu, ale na skutečích milosrdenství a boží milosti. Časté přijímání je prostředkem k naplnění Kristova království. Protikladem církve *corpus Christi* je *corpus Antichristi*, který je tvořen hlavně lpěním na lidské tradici, z níž Matěj z Janova kritizoval úctu k svatým obrazům a kult svatých, jež odvádějí křesťana od jádra víry.

Očekával konec světa, čerpal z oblíbených prorocství. Zastával postoj, že nápravu církve není třeba nastolovat změnou vnějších forem, ale cestou vnitřní obrody jednotlivců v otevřenosti působení Ducha svatého a prohloubení spirituálního života.

Matěj z Janova se od svých předchůdců neliší ani reakcí okolí. I on se setkal s odporem pro názory, které zastával. Zemřel 30. listopadu 1393.

3.5. Tomáš Štítný ze Štítného

Narodil se v jihočeském Štítném u Žirovnice v zemanské rodině někdy mezi roky 1351 až 1355. Na pražské univerzitě studoval, aniž by dosáhl akademického titulu. Byl velmi zaujat studiem scholastické a mystické literatury a navštěvoval kázání Konráda Waldhausera a Milíče z Kroměříže. Kontakty s pražským prostředím udržoval i po té, co se věnoval rodinným a hospodářským povinnostem na rodové tvrzi a okolo roku 1380 se opět

47 M. Matěj z JANOVA: *Výbor z Pravidel Starého a Nového zákona*. Ed. Miroslav Kaňák, přel. Rudolf Schenk. Praha : ÚCN, 1954, s. 260. TÝŽ: *Narratio de Milicio*. In: *Matthiae de Janov regulae veteris et novi Testamenti III*, ed.. VI. Kybal, Oeniponte [Innsbruck] 1908-1913, 358-359

vrátil do Prahy. Ve svých dílech věnovaných svým dětem k poučení⁴⁸ nabádal k rozvíjení a praxi vnitřně orientované zbožnosti, ovlivněn mystickými díly ve smyslu reformních myšlenek devotio moderna.⁴⁹ Díla Tomáše ze Štítného, která jsou známa téměř jen z opisů jsou psána v domácím jazyce. Jsou to Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, Řeči besední, Řeči nedělní a sváteční, staročeský překlad Zjevení sv. Brigity a tři traktáty zařazené do Vyšehradského zborníku. Svá díla v duchu zvyklostí středověkých autorů opírá v co největší míře o církevní autority.

Konceptem nové zbožnosti u Tomáše ze Štítného bylo náboženské vzdělávání laiků. V Řečech besedních citoval podstatnou měrou Malogranatum, a odtud také převzal mnohé patristické výroky a teologické tradice. Tomáš svou motivaci sám popsal v první řadě jako poučení vlastních dětí, které mají v jeho knihách po jeho smrti nalézt podklady pro zbožné rozhovory a rozjímání. Četba se jim má stát náplní volného času, zvláště na venkově, kde není tak dostupná duchovní péče a kázání. Byl jediným českým autorem 14. století, který se systematicky věnoval domácí náboženské vzdělávací literatuře pro laiky. Své díla představoval jako základní četbu a průpravu čtenáře v otázkách víry a přitom si stěžoval na své kritiky z řad kléru, že se nevěnují obsahu knih, ale ptají se pouze po autorovi. Štítnému bylo vyčítáno, že se jako laik věnuje otázkám, jež mu vzhledem k jeho postavení nepřísluší a navíc v jazyku domácím.

K devotio moderna prokazuje Tomáš ze Štítného, tento tvůrčí laik svůj vztah již svým životem a zápallem pro cestu zbožnosti, která je zaměřena na skutečnou vnitřní nápravu a praxi víry jednotlivce. V detailnějším pohledu jsou znaky jeho díla zájem o Písmo sv. a jeho výklad a kázání v mateřském jazyce. Jeho vnitřní motivací je snaha po nápravě světa a církve, která začíná u každého jednotlivce uspořádáním vlastního života a vnitřním životem zbožnosti křesťanské víry. Snaha o srozumitelnost a přístupnost ho vedla k přepracování spisů a odkrývání podstatného pomocí obrazného stylu podobenství a přirovnání.

Předlohy zpracované Štítným se částečně shodují s díly, která tvořila základ duchovního a myšlenkového konceptu Geerta Grota a jeho následovníků. Jeho překlady stejně jako u autorů devotio moderna slouží výhradně k morálnímu a etickému vzdělání

48 Knížky šestery o obecných věcech křesťanských i Řeči besední, avšak vždy se vedle dětí obrací také k předpokládanému širšímu okruhu čtenářů. ŠTÍTNÝ ze Štítného, Tomáš: *Řeči besední*. Ed. Milada NEDEVĚDOVÁ. Praha, 1992, str. 5-6.

49 POLÍVKA, Miloslav: *Thomas von Štítné*. In *LexMa* 8, 723

laiků. Na rozdíl od Grota dospěl Štítný ke svému názorovému formování zcela laickou cestou mimo klášterní zdi, přičemž dosáhl spirituální praxe devotio moderna, kterou teoreticky formuloval v širší záběru od prostředí rodiny přes polořeholní až po řeholní společenství. Při tom hojně citoval také zbraslavské Malogranatum. Podobně jako představitelé nizozemské devotio moderna rozeznal pro laiky zásadní význam literatury psané v domácím jazyce a čerpal z podobných zdrojů patristické a mystické tradice. Štítného zaměření na náboženské vzdělávání laiků pomocí literatury psané v domácím jazyce ho odlišuje od jeho vzorů v kazatelích a teologiích reformního zaměření, Waldhausera, Milkova okruhu i Matěje z Janova. Pro kazatele jsou laici pasivními příjemci předávaných obsahů a poučení, pro Štítného jsou aktivními čtenáři a zapojují se do procesu individualizovaného náboženského sebevzdělávání. Zemřel mezi lety 1401-1409 v Praze.

3.6. Petr Drážd'anský

Petr z Drážd'an se narodil okolo roku 1350. Byl německým reformistickým teologem. V roce 1409 po vydání Kutnohorského dekretu kterým byl omezen vliv německé entity na pražské univerzitě Prahu opustil a stal se rektorem na Kreuzschulle v Drážd'anech. Po té co se ukázalo, že má blízko k některým husitským myšlenkám musel Drážd'any opustit a v roce 1412 se se svým přítelem Mikulášem z Drážd'an vrátil do Prahy. V Praze pak založil školu pro německy mluvící kazatele. V domě U Černé růže který v té době patřil pražské univerzitě se za účasti Jana Husa aktivně účastnil disputací nad dílem Jana Viklefa. Po roce 1415 odešel zpátky do Německa a v roce 1421 nebo 1426 byl upálen v Řezně.

3.7. Stanislav ze Znojma

Stanislav ze Znojma se narodil okolo roku 1351. Prvního vzdělání se mu dostalo pravděpodobně ve Znojmě, kde se asi narodil. Poté působil nějaký čas ve Vídni, později však odešel zpět do rodné vlasti studovat na pražskou univerzitu. Po získání titulu bakalář se mu dostalo magisterského stupně vzdělání a stal se mistrem svobodných umění. Učil na artistické fakultě a později se začal na stejné univerzitě věnovat studiu teologie. Byl jedním z univerzitních mistrů, kteří stáli za vznikem "specificky českého vztahu k Johnu Viklefovi".⁵⁰ Učil mimo jiné i Jana Husa, Jeronýma Pražského nebo Štěpána z Pálče. Napsal ontologický traktát *O obecninách (De universalibus)*, který "patří k prvním českým filozofickým dílům a dokládá velké

50 ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1378-1437: Lucemburkové na českém trůně II*. Str. 117.

Stanislavovo teoretické nadání)⁵¹ Stanislav patřil mezi blízké přátele mistra Jana Husa, navštěvoval ho, radil mu, to se ale postupně měnilo. Přibývalo kritiků a Stanislav byl i dokonce obviněn z kacířství za spisy, které napsal. Jednalo se hlavně o spis – *O Kristově těle. (De corpore Christi)* ve kterém popíral transsubstanciaci.⁵² Tehdy pod tlakem Stanislav vše nakonec odvolal a spolu se Štěpánem z Pálče se nakonec postavil proti Janu Husovi. Stejně jako Páleč, psal i Stanislav proti Husovi traktáty - *Tractatus de Romana ecclesia a Alma et venerabilis*.⁵³ Stanislav se začal přiklánět na stranu papeže a tím už tak dával jasně najevo, že s Husem nesouhlasí. Především v otázce kdo je hlava církve. Podle Husa to byl Kristus, podle Stanislava papež.

3.8. Křišťan z Prachatic

Narodil se někdy v 60. letech 14. století (spekuluje se o letech 1366 nebo 1368). V roce 1386 začal studovat na Karlově univerzitě, kde o dva roky později získal bakalářský titul a na konci desetiletí složil zkoušku na mistra svobodných umění. Poté nejspíše studoval na lékařské fakultě. Na artistické fakultě začal v roce 1392 přednášet matematiku a na počátku dalšího století byl zvolen děkanem a posléze arcikancelérem. Od roku 1405 byl farářem při kostele svatého archanděla Michaela na Starém Městě pražském.

Na univerzitě učil v době, kdy se díky Jeronýmovi Pražskému začaly objevovat spisy Johna Viklefa, které zde výrazně formovaly smýšlení intelektuálů. Již záhy se stal obhájcem Viklefových myšlenek, a když Jan Hus navrhoval některé novátorské postupy v církvi, stal se z něj velký zastánce těchto novot. Jako farář u sv. Michala odmítl klatbu nad Janem Husem v roce 1411 a dokonce později v roce 1415 za ním přijel do Kostnice spolu s Petrem z Mladoňovic a Janem Kardinálem z Rejštejna jako vyslanec pražské univerzity z pověření Václava IV. Zde byl na popud Michala de Causis zatčen a na následnou přímluvu Zikmunda Lucemburského opět propuštěn.

Po návratu do vlasti lze sledovat jisté uklidnění a odvrácení se od radikálních reformistů, například se postavil proti radikálovi Konrádovi Waldhauserovi. To mu přineslo oblibu u šlechty, která sice byla kališnická, ale podstatu svého bytí v reformě

51 Srov. SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*. Str. 466.

52 Srov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Str. 428.

53 Srov. SPINKA, Matthew. *John Hus: a biography*. Str. 181

neviděla. Na druhé straně vyhrocené nepřátelství radikálů ho málem stálo život, když jeho faru přepadli stoupenci Jana Želivského. Po smrti Želivského pobýval několik let v Hradci, kam byl z Prahy vypovězen. Do Prahy se vrátil s Zikmundem Korybutovičem a po jeho pádu roku 1427 se musel vrátit do vyhnanství, odkud se vrátil na přelomu desetiletí.

Od této doby se dostal opět poněkud do popředí: v roce 1430 se zúčastnil kněžského shromáždění v Praze, později byl zvolen rektorem Pražské univerzity, v roce 1434 byl znovu přijat do katolické církve, 1437 byl zvolen administrátorem pražského arcibiskupství. Zemřel při morové epidemii 4. září 1439.

3.9. Matouš z Krakova

Byl jedním z významných myslitelů a zastáncem nominalismu ve 14. a 15. století působící postupně na univerzitách v Praze a Heidelbergu. Napsal traktát *O činnosti papežského dvora* (*De praxi curie Romane*). Spunar upozorňuje na fakt, že ač byl Matouš učeným kritikem, objevuje se u něho mravní labilnost. Na jedné straně kritizoval úpadek církve, ale na druhé straně žil sám život bohatého preláta. Od roku 1405 působil jako wormský biskup.⁵⁴ Pokud jde o kritiku církve, Bartoš zmiňuje Matoušovu kritiku kněžstva, které je podle něho na prodej, když jsou kněží advokáty a podobně. Podle Matouše by k nápravě stačilo, aby byli kněží vzdělaní, mravní a horliví. Nakonec Matouš dospěl k názoru, že za úpadek církve je odpovědný papežský dvůr.⁵⁵

Z pohledu této práce je důležité, že Matouš měl roku 1404 způsobit rozruch na evropských univerzitách, když tvrdě vystoupil proti svatokupectví. Říkal například, že "...jakýkoli styk s papežskou kurií, odkud vyvěrá svatokupecký mor, poskvřňuje."⁵⁶ Zde je názorně vidět onen paradox, kdy následující rok po kritice svatokupecké praxe sám přijal biskupský úřad. Můžeme tak porovnat jeho postoj s postojem Husovým, který postavil svatokupeckou praxi na pranýř před obecný lid a sám se hlášené ideály snažil naplnit vlastním životem.

3.10. Mikuláš z Drážďan

Mistr Mikuláš z Drážďan byl německý kněz, spisovatel, bakalář církevního práva a spolupracovník Jakoubka ze Stříbra. Do Prahy se Mikuláš spolu s dalšími mistry Petrem z

54 Srov. SPUNR, Pavel. *Kultura českého středověku*. Str. 381

55 Srov. BARTOŠ, František Michálek. *Čechy v době Husově: 1378-1415*. Str. 243-244

56 Tamt. str. 271

Drážďan a Fridrichem Eppingem uchýlil v roce 1411 po té, kdy byl pro kacířské názory vyhnán z Drážďan. Mikuláš v Praze pobýval už dříve, ale odešel v roce 1409 s jinými Němci po vydání Dekretu kutnohorského. Český univerzitní národ poskytl drážďanským uprchlíkům dům U Černé růže v Praze Na Příkopě, aby tam založili soukromou školu. Provaldensky orientovaná škola U Černé růže se záhy stala významnou oporou Husových stoupenců. Mikuláš se stal nejpozději v roce 1414 Jakoubkovým spolupracovníkem a kázal stejně jako on v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském.

Mikulášovy názory byly o něco radikálnější než názory Jakoubkovy. Jeho učení celkově vycházelo z učení valdenských. Rád proti sobě stavěl církev prvotní a církev soudobou, kritizoval řeholní život, kněz podle něj měl být chudý, prostý, pokorný a trpělivý jako Kristus. Špatného kněze nepovažoval za kněze a mše svatokupců považoval za neplatné. Byl proti obrazům a jejich uctívání. Mikuláš popíral existenci očiště (Jakoubek proti němu existenci očiště hájil), modlitby za mrtvé i úctu ke svatým, odmítal přísahy, trest smrti i jakékoli prolévání krve, a tvrdil, že každý laik, dokonce i žena, může a má kázat. Světská moc podle něj měla poslání zbavit duchovenstvo bohatství. Měl velký vliv na rodící se husitské hnutí, zejména na učení táborů. Jeho velký přínos spočívá v tom, že českému prostředí zprostředkoval valdenské názory. Jeho dílo *Tabulae veteris et novi coloris* mohlo být podle Lamberta spojeno s pouliční agitací, neboť jeho struktura se hodila k jednoduchým poutačům, které byly noseny v procesích. Na jedné straně byly obrazy rané církve a na straně druhé obrazy soudobé církve. Antitetické obrazy například ukazovaly Krista myjícího nohy a na druhé straně papeže, který si nechává nohy mýt.⁵⁷ Studium kanonického práva též dospěl k názoru, že přijímání pod jednou je poměrně nové. Ve městě Wildungen (hrabství Waldeck) se pokusil zavést přijímání pod obojí, ale neuspěl.

V Praze setrval asi do roku 1416, kdy ji po neshodách s pražskými univerzitními mistry opustil. V Míšni ho pak dopadla inkvizice a zřejmě v roce 1417 byl upálen.

3.11. Jeroným Pražský

Jeroným Pražský se narodil někdy mezi lety 1378 až 1380 na Novém Městě pražském. Na studiích v Praze na vysokém učení se seznámil s Janem Husem. V roce 1398 ukončil studium s titulem bakalář a odjel studovat do Oxfordu. Zde se seznámil s učením anglického reformátora Jana Viklefa a po ukončení studia přivezl z Anglie Viklefovy spisy *Dialogus* (v něm nalezneme úsilí o dosažení chudoby kněžstva) a *Trialogus* (souhrn

57 Srov. LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Str. 439-440.

Viklefovy filozofie a teologie)⁵⁸ Bartoš uvádí ještě traktát *De eucharistia* a bojovný leták *De simonia*.⁵⁹ Byl mistrem čtyř univerzit (Paříž, Heidelberg, Kolín nad Rýnem, Praha). Z hlediska filozofického byl extrémním realistou a viklefovskou filosofii považoval za nadřazenou veškerému poznání.⁶⁰ V roce 1403 se vypravil do Palestiny a Jeruzaléma. Od roku 1407 působil Jeroným na pražské univerzitě. V roce 1410 byl už opět ve Vídni, kde jej uvěznili a obvinili z kacířství, ale soudu se vyhnul útekem. O dva roky později se účastnil odpustkových bouří v Praze. Přání poznat zvláštnosti pravoslavné bohoslužby ho roku 1413 přivedlo na Rus a Litvu, navštívil také polské země. Jako zastánce Viklefa a Jana Husa byl pronásledován, vydal se podpořit Jana Husa na Kostnický koncil, ale v květnu 1415 jej uvrhli do žaláře a byl souzen. Nakonec byl odsouzen a upálen na stejném místě jako Hus necelý rok po Husově popravě.

3.12. Mikuláš z Pelhřimova (zvaný Biskupce)

Pravděpodobně se narodil v Pelhřimově roku 1385. Bakalářem svobodných umění se stal až roku 1409. Poznal život venkovských lidí a angažoval se jako radikální husita na straně táboritů. Vyhýbal se však extrémům a stal se odpovědným politikem, který hájil Tábor proti Praze ve sporech s pražskými univerzitními mistry. Roku 1420 byl zvolen nejvyšším duchovním Tábora, s tím byla spojena i funkce správce pokladnice. Pak sídlo přestěhoval do nedalekého Písku. Spolu s Janem Žižkou vystoupil proti tábořským pikartům.

V traktátu *O velebné svátosti* se přiklonil k viklefskému pojetí. Dále napsal *Výklad na Zjevení Janovo* a *Vyznání*, kde jsou vyloženy postuláty tábořské teologie. Usiloval o návrat církve k víře a evangeliím, tzn. k Božímu zákonu. Podle Biskupce je důležitá autorita Písma a zkušenost prvotní církve. Pokud jde o eucharistii, vyhýbá se jasné odpovědi, ale zbavuje ji nepřímě Krista, protože Kristus není tělesný. Není v ní tělesně, ale v duchu Viklefově "*pravdivě, svátostně a duchovně*". Nachází se za hranicí ortodoxie, ale ne vyhroceně. Nepřekračoval hranice křesťanství a kritizoval "zevnitř".

3.13. Štěpán z Pálče

Pocházel ze vsi Velkého Pálče v rakovnickém kraji kde se narodil asi roku 1370. Byl vrstevník Husův, snad o něco málo starší. Studoval v Praze a roku 1386 se zde stal

58 SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*. Str. 459.

59 Srov. BARTOŠ, František Michálek. *Čechy v době Husově: 1378-1415*. Str. 264.

60 Srov. ŠMAHEL, František. *Mezi středověkem a renesancí*. Str. 315-322.

bakalářem svobodných umění a roku 1390 mistrem. Učil potom na artistické fakultě, v zimním běhu roku 1399 zastával úřad děkana fakulty a v létě roku 1400 byl rektorem. Vedle toho měl rozličné obročí duchovní. Od r. 1394 byl farářem v Suchdole, potom v Košici, tuto obroč směnil roku 1403 za oltářnictví v arciděkanském chrámě kutnohorském. K tomu mu přibyla roku 1406 fara v Kouřimi. Podle zvyku doby nespravoval své fary osobně, ale skrze svého vikáře. Sám dlel ustavičně v Praze a asi roku 1403 stal se bakalářem v theologii a někdy kolem roku 1410 mistrem.

Viklefovo učení začal jako první vykládat spolu se Stanislavem ze Znojma na artistické fakultě už asi r. 1397. Problémům, které hýbaly jeho dobou, se Štěpán věnoval s příkladnou autorskou a polemickou pílí. Na základě obžaloby saského mistra pražské univerzity Ludolfa Meistermanna byl Stanislav ze Znojma v dubnu 1408 obeslán do Říma k papežské kurii ohledně podezření z viklefizmu a hereze. Základem obžaloby byl především Stanislavův traktát *De corpore Christi* (O Kristově těle). V říjnu se tedy Stanislav ze Znojma vydal na cestu do Říma spolu se svým přítelem Štěpánem z Pálče. V Bologni byli oba dva zatčeni a uvězněni, když na svobodu se dostali oba dva na základě rozmanitých přímlov v únoru 1409. Zásadní názorový i politický odvrát od viklefismu a rozchod s Husem a Husovou stranou nastal u něho v r. 1412, po odpustkových pražských bouřích, při nichž se Štěpán přidal na stranu arcibiskupa. Po dramatických osobních zkušenostech nabytých v konfliktu s oficiálními církevními místy neměl již zřejmě odvahu hájit důsledky svého dosavadního ideového postoje a přidal se k papalistické straně.

Na kostnickém koncilu pak patří Pálče k nejtvrďším odpůrcům a žalobcům Husovým. Poznávaje, že do Čech vrátiti se nemůže, navázal styky s polským poselstvem v Kostnici a po skončení koncilu odešel jako mnoho jiných českých katolických kněží do Polska, kde do své smrti působil v církevních a učitelských funkcích (od r. 1418 přednášel i na krakovské univerzitě). Z té doby pocházejí také jeho eklesiologické traktáty *De auctoritate Romanae ecclesiae*, *De potestate clavium*, *De portis inferi*.

Vlastní koncilové jednání jej však posléze přimělo k opětné revizi stanoviska a k přijetí ideologie konciliarismu a vnitrocírkevního reformismu. Zastává myšlenku superiority koncilu nad papežem, o němž připouští, že může se mýlit. To co má nadále společné se soudobým náboženským hnutím českým a co ho také od počátku s Husem spojovalo, je úsilí o mravní nápravu kleru. Tuto myšlenku ani později nespustil se zřetele a i nadále se ji snažil prosazovat. Zemřel asi na jaře roku 1423 v Polsku.

3.14. Jakoubek ze Stříbra

Jakoubek byl jednou z vůdčích postav husitského hnutí a po smrti Jana Husa se projevoval velmi výrazně mezi univerzitními mistry. Jeho význam dokládá fakt, že v prvních letech husitské revoluce měl hlavní slovo v církevních otázkách.⁶¹ Byl významným českým reformním myslitelem, univerzitním mistrem, předním husitským teologem a přítelem Mistra Jana Husa. Zároveň jeho pokračovatel a spoluvůrce husitského programu.

Jakoubek ze Stříbra pocházel z poddanské rodiny. Narodil se někdy kolem roku 1375 asi ve vsi Vítkov u západočeského města Stříbra a vzdělání získal na fakultě svobodných umění pražské univerzity. V roce 1393 dosahuje hodnosti bakaláře a v roce 1397 se stává Mistrem, následně od roku 1399 na univerzitě působil jako profesor. Na kněze byl vysvěcen v roce 1402. Prvním doloženým obročím Jakoubka ze Stříbra bylo oltářnictví v kostele sv. Štěpána na Rybníčku na Novém Městě pražském, které získal v říjnu 1405 po Křišťanu z Prachatic.⁶² Později nastupuje za Jana Husa v Betlémské kapli.

Byl ovlivněn Matějem z Janova, u kterého se Jakoubek inspiroval k pojmání života jako odvěkého zápasu. Jakoubek se od Husa odlišoval právě tím, že přilnul více k Matějovi, kdežto Hus spíše k Viklefovi. Jakoubek se tak příliš nevěnoval Viklefově filosofii, ale na druhou stranu se stal Viklefovým rozhodným obráncem. V mnohém lze tedy Jakoubka vnímat jako idealistu, ale zároveň jako idealistu dobře zakotveného v soudobém reformním hnutí. Z díla Matěje z Janova Jakoubek na mnoha místech čerpal a celé partie Janovových *Regulí* se staly součástí jeho vlastních spisů. V sekularizačních tendencích se Jakoubek zase inspiroval Janem Viklefem, jehož vize odděleného a přece souvztažného soužití církve a společnosti měla být odpovědí na krizi pozdně středověké církve a společnosti. Z děl obou pak získal konkrétní povědomí o Antikristu ve světě a antikristovství v církvi, které reflektovaně Jakoubek ve svých spisech aplikoval. Spolu s Matějem z Janova a Angličanem Viklefem, spolu s celou pozdně středověkou Evropou vnímal své časy jako časy zlé a nebezpečné, jako časy poslední, časy předcházející poslednímu příchodu Ježíše Krista, příchodu Krista soudce.

Mistra Jakoubka ze Stříbra především charakterizuje oddanost Božímu zákonu a také vášeň, s níž se ji jako normu snažil uplatňovat ve svém okolí a postupně pak v celé

61 Srov. ZILYNSKÁ, Blanka. Jakoubek ze Stříbra a dobová církevní správa. In HALAMA Ota, SOUKUP Pavel (eds.) *Jakoubek ze Stříbra: Texty a jejich působení*. Str. 9, 30-31.

62 Srov. ZILYNSKÁ, Blanka. Jakoubek ze Stříbra a dobová církevní správa. In HALAMA Ota, SOUKUP Pavel (eds.) *Jakoubek ze Stříbra: Texty a jejich působení*. Str. 17-18.

husitské církvi. Přijímání pod obojí, jemuž stál u kolébky, mu bylo logickou odpovědí církve a každého křesťana na Kristovu spásonosnou výzvu, jíž je třeba vyhovět navzdory církevním a světským autoritám. S odkazem na Boží zákon byl Jakoubek schopen a ochoten podniknout celou řadu kroků, které narážely na další zvyklosti soudobé církve i společnosti. Prosazoval přijímáním večeře Páně dětmi, včetně těch „bez rozumu“. Odmítal roli, kterou posvátným obrazům přičítala církev a hlavně prostí věřící. Relativizoval, ale neodmítl roli očiště, v soudobé praxi úzce propojeného s odpustky. Nebránil se národní bohoslužbě a zpěvu v národním jazyce. Snažil se věřící vést k vystříhání se všeho, co může odvádět od niterného prožitku svátostného přijímání a slyšeného slova.

Ve společnosti, tehdy ovšem zcela formálně křesťanské, se Jakoubek současně snažil prosadit podobu zcela sekularizované církve, spravované v majetkových otázkách světskou mocí. Vysmíval se univerzitním titulům, agitoval proti veřejným domům a křesťanské lichvě. Odmítal nesmyslné daně. Problematicoval dobovou soudní praxi i běžný trest smrti. Jakoubek také navrhl zrušit dávné papežské nařízení a vrátit Židům možnost uplatnit se v řemesle a zemědělství.

Je tedy zřejmý Jakoubkův důraz na roli kazatele, který byl již ve starší a tradici předním protivníkem Antikrista. Nevíme sice, byl-li Jakoubek oblíbeným kazatelem, ale určitě byl kazatelem aktivním a vzdělaným. Jakoubek jako kazatel, který své dílo konal přísně pod zorným úhlem Božího zákona, byl ale také zároveň osobou veřejně činnou. Na teoretických základech, které ve věci oprávněnosti křesťanské války Jakoubek postupně vybudoval, stála například vojenská praxe prvních husitských vojsk. Ideový a politický program čtyř pražských artikulů, zaštitěný právě brannou mocí utrakvistické šlechty a měst, byl z velké části také dílem Jakoubkovým. Jako politik bránil dobré jméno krále Václava IV. před kostnickým koncilem a ve službách veřejnosti se účastnil také mírových procesů v rámci země. Jakoubek byl intelektuálem, schopným vytvářet v teoretické rovině vize přitažlivé těm, kteří byli schopni jakoubkovské vize reformy domýšlet. Narážel tak proto hned v počátcích nejen na pochopitelný odpor římské církve, ale také na neporozumění konzervativních husitských mistrů. Porozumění však nenalézal ani u husitských radikálů, které v mnohém inspiroval, ale fakticky je nevedl ani nenásledoval. Jakoubkův konflikt s novoměstským knězem Janem Želivským, představitelem radikálního husitství v prostoru pražských měst, který vyvrcholil Želivského krvavou popravou, znamenal postupný obrat.

Po roce 1422 již Jakoubek není politicky aktivní. Brání se sice veřejným útokům, které z něj učinily „duchovního otce táborství“ a strůjce nejednoty husitských stran, ale

těžiště své práce vnímá ve svém poslání kazatele a upíná se i nadále k víře v obrodivou sílu Božího slova, kterou nikdy neztratil.

Konce válek se mistr Jakoubek ze Stříbra nedožil. Zemřel 9. srpna 1429 a jeho tělo bylo následně pochováno v Betlémské kapli. Odešel nejen jako duchovní otec táborství, ale především jako otec budoucí utrakvistické církve, kterou na Jakoubkových teoretických základech v mnohém vybudoval až jeho žák a volený pražský arcibiskup mistr Jan Rokycana.

3.15. Petr Payne

Payne se narodil roku 1380 ve vesnici Hough on Hill v hrabství Lincolnshire. Studoval na Oxfordské univerzitě, kde získal titul magistra svobodných umění, později se stal představeným koleje *St. Edmund's Hall*. V průběhu studia se stal přívržencem reformního učení Jana Viklefa a jeho následovníků - lolardů. Na Oxfordu se spřátelil s českými studenty, mezi kterými byl pravděpodobně i Jeroným Pražský, který přivezl Viklefovy spisy do Prahy. V letech 1410 - 1412 byl iniciátorem korespondence mezi anglickými lolardy a Janem Husem. V roce 1413 byl v procesu s lolardem Johnem Oldcastlem obviněn z kacířství, proto musel z Anglie uprchnout. Krátký čas pobýval u valdenských v Porýní, ale již v únoru 1415 dorazil do Prahy. S Husem se tak osobně nesetkal, protože přijel až po jeho odchodu do Kostnice.

V Praze byl vřele přijat a okamžitě se zapojil do reformního hnutí, především svým působením na pražské univerzitě. Spolupracoval s německými mistry z okruhu Mikuláše z Drážd'an, s kterými podporoval Jakoubka ze Stříbra v jeho úsilí při zavádění přijímání podobojí. V roce 1417 byl na univerzitě přijat za člena profesorského kolegia. Do měšťanského a univerzitního husitismu vnášel prvky lidového valdenství a lolardství. Stal se významnou teologickou autoritou, jeho schopností začali husité využívat i v diplomatických službách. V roce 1420 byl v poselstvu na obranu kalicha ke králi Zikmundovi a v roce 1421 byl v poselstvu do Krakova s nabídkou české koruny polskému králi Vladislavovi. Ve stejném roce stál ve sporu s radikálním Janem Želivským na straně rektora univerzity Jakoubka ze Stříbra, ale později se přiklonil k táborské teologii.

V roce 1429 pronesl při přijetí husitské delegace Zikmundem v Bratislavě projev, ve kterém srovnal pomíjivou moc světského panovníka s nepřemožitelnou Pravdou Zákona Kristova. Heslo „Pravda vítězí“ se stalo heslem české reformace. V roce 1431 byl členem druhé delegace k polskému králi a na pražské synodě se zasadil o usmíření pražských a

táborských kněží. V srpnu 1432 zastupoval sirotky na Kutnohorském sněmu. Byl zvolen jedním ze čtyř hlavních řečníků husitské delegace na Basilejském koncilu, kde společně s Janem Rokycanou, Mikulášem Biskupcem z Pelhřimova a Oldřichem ze Znojma obhajoval v roce 1433 článek o kněžské chudobě a světském panování církve. Svou disputaci vedl na koncilu proti hlavnímu papežskému mluvčímu, obratnému řečníkovi Janu Palomarovi, který byl auditorem soudního dvora papežské kurie. Jeho obhajoba třetího artikulu byla brilantní, svými odbornými znalostmi a řečnickým umem svého oponenta zaháněl do úzkých. Zástupci anglického národa požadovali, aby byl zbaven ochrany koncilu, tyto požadavky však vyslyšeny nebyly. Po návratu do Prahy se účastnil dalších jednání s představiteli koncilu a snažil se zastavit rozkol mezi husitskými bratrstvy. Tento rozkol vyvrcholil v bitvě u Lipan, které se Payne zúčastnil v sirotčím vojsku. Padl do zajetí, ale byl vykoupěn svými příznivci z okruhu táboritů.

Po vyhlášení kompromisních Basilejských kompaktát se v roce 1436 podřídil Rokycanovu vedení církve podobojí a byl za to kritizován tábority. Nově zvolený král Zikmund ho pronásledoval, označil ho za kacíře a jako cizince vypověděl ze země. Payne hledal útočiště u husitů v jiných městech a právě na cestě do Žatce byl zatčen katolickým pánem z Gutštejna, který ho dva roky věznil na hradě Rabštejn a snažil se ho vydat za vysoké výkupné papežské kurii nebo anglické inkvizici. Pomohli mu opět táborité, kteří ho vykoupili ze zajetí. Po Zikmundově smrti v roce 1437 se vrátil do služeb husitské konzistoře a opět byl prostředníkem mezi husitskými skupinami, tentokrát mezi Janem Rokycanou a táborskými teology. Do Prahy se vrátil až v roce 1448 s Janem Rokycanou, se kterým se velmi spřátelil. Rokycana mu zajistil umístění v Emauzském klášteře na Slovanech.

Poslední velkou diplomatickou službu vykonal v roce 1451 při cestě do Konstantinopole k představitelům východní - pravoslavné církve, u kterých husité hledali především podporu pro nového arcibiskupa Jana Rokycanu, jehož volbu papež neuznal. Jednání byla přerušena z důvodu tureckého obležení Konstantinopole. Poslední roky života strávil Payne v Emauzích, kde se sblížil s hospodářským správcem Bratrem Řehořem, kterého pravděpodobně podpořil v jeho záměru odejít z Prahy a založit Jednotu bratrskou.

3.16. Jan Rokycana

Jan Rokycana se narodil roku 1396 v rodině chudého venkovského kováře. Jako mladý vstoupil do augustiniánského kláštera v Rokycanech, který byl znám svou blízkostí k

laickému hnutí Devotio moderna. Z Janova životopisu vyplývá, že zde získal také své první vědomosti. Prostředí augustiniánů-kanovníků mohlo být pro mladého řeholníka, který se právě vrátil z Prahy poznamenané prudce se rozvíjejícím reformním hnutím, přitažlivé ještě v jiném směru, totiž určitou vstřícností tohoto řádu vůči Husovi. V případě rokycanského kláštera lze možná hovořit i o zvláštních sympatiích, jež tento konvent choval k proslulému kazateli a univerzitnímu pedagogovi. Rokycanští kapitulárové nejen čerpali z Husových spisů při své vlastní literární tvorbě, ale v kritickém roce 1412 to byli právě oni, kdo neváhali obrátit se na blízkého Husova přítele a kolegu Jakoubka ze Stříbra s informací o bojovném protihusitském letáku, který tehdy obíhal po venkově. Protože Jakoubkovi poslali i opis polemického dílka, mohl na něj pražský mistr okamžitě reagovat sepsáním obšírného spisu *Tractatus responsivus*.

Na pražské univerzitě patřil k jednomu z nejoddanějších posluchačů Mistra Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra. V roce 1415 dosáhl bakalářského gradu na artistické fakultě. Ve svém přístupu k reformaci byl zastáncem umírněného křídla. Kritizoval extrémní názory táboritů a jako zvolený pražský arcibiskup (od roku 1435) usiloval o smír s katolickou církví. Jeho základním cílem bylo i to, aby kališnická církev byla lepší než církev římská. Ale toto zlepšení neviděl v přílišném vzdálení se učení katolické církve. Spíše odmítal tuhý centralismus apoštolské kurie, podobně jako se bránil nenapravitelné roztržce s Římem, kterou provedli Táboři. Bez rozmyslu nepřijímal ani názory Jakoubkovy, zastával transsubstanciaci, a ne remanenci. Držel také víru v očistec, v sedm svátostí, vyzývání svatých, používání ornátů a starodávného bohoslužebného náčiní. Zemřel 22. února 1471 v Praze.

3.17. Jan z Jesenice

O datu narození Jana z Jesenice historické prameny mlčí. V knize Husitský právník M. Jan z Jesenice její autor Jiří Kejř dovozuje, že "Postupoval-li (Jan z Jesenice) ve svých studiích obvyklým během, byl asi o čtyři či pět let mladší než M. Jan Hus." (Jan Hus 1371-1415). Za toho předpokladu by se Jan z Jesenice narodil v rozmezí let 1375-6. Jeho rodištěm byla nejspíš obec Jesenice poblíž Prahy. Zápis v děkanské knize artistické fakulty pražské univerzity prozrazuje, že dne 15. prosince 1397 získal Jan z Jesenice titul bakaláře svobodných umění. Zápis z 27. ledna 1398 uvádí, že mu byl povolen odklad placení univerzitních poplatků. Jan z Jesenice zřejmě pocházel z chudší rodiny, není vyloučeno, že si na živobytí přivydělával doučováním studentů ze zámožných rodin.

Bakalář svobodných umění se na univerzitě pustil i do studia práv. V roce 1407 získal na právnické fakultě titul bakaláře, počátkem roku 1408 dosáhl titulu Magister. Podle univerzitních záznamů byl mezi 27 zkoušenými kandidáty na prvním místě, titul obhájil na výtečnou. Jeho examinátorem byl i Mistr Jan Hus. Později, v roce 1412, na boloňské univerzitě ve studiu práv pokračoval a dosáhl zde titulu doktora práv.

Život Jana z Jesenice osudově ovlivnily myšlenky profesora oxfordské univerzity Jana Viklefa. Jan z Jesenice se stal Viklefovým nadšeným přívržencem, což ho následně sblížilo i s Janem Husem. Viklefismus jim oběma připravil podobný osud. Na Jesenicovo právní vědomí zapůsobil zejména Viklefův názor o nutnosti sekularizace, neboli o nutnosti vyvlastnění církevního majetku světskou šlechtou a Viklefův spis *"De civili dominio"* - O světském panování.

V duchu viklefismu přednesl 25. září 1407 před akademickou obcí doktorů, mistrů a studentů učenou disputaci, v níž mimo jiné prohlásil, že nespravedlivý rozsudek soudu není závazný a velmi neuctivě se vyjadřoval o všech, kdo hlásají opak. *"Rozsudek klatby vyneseny od toho, kdo je ve smrtelném hříchu, neváže"* cituje Jiří Kejř ve své knize Husitský právník M. Jan z Jesenice. Za obhajobu a šíření viklefismu byla na Jana z Jesenice uvalena klatba. Podkladem pro to byly i výroky z jeho disputace přednesené na univerzitě dne 25. září 1407.

Do české historie, zejména do dějin pražské univerzity se Jan z Jesenice nesmazatelně zapsal v souvislosti s Dekretem kutnohorským z 18. ledna 1409. *"Ohledně autora díla se dnes literatura vesměs shoduje, že jím je M. Jan z Jesenice"* jak říká o Dekretu kutnohorském ve své knize Jiří Kejř. Spolu s Janem Husem a Jeronýmem Pražským sehrál zásadní roli v době univerzitní krize, která po vydání dekretu mezi německými a českými mistry na pražské univerzitě vypukla. S oběma přáteli stál v čele obhajoby českých nároků na univerzitě a byl zde i hlavním mluvčím a advokátem české strany.

V počátcích procesu s Janem Husem, v době Husovy přípravy na cestu do Kostnice i během vlastního kostnického procesu byl Jan z Jesenice Husovým právním poradcem. Spolupráci klienta a advokáta charakterizuje Jiří Kejř ve své knize zřejmě nejvýstižněji: *"Hus našel pro hájení svých zájmů zástupce nejlepšího - Mistra Jana z Jesenice. Jeho vysoké právníké vzdělání, diplomatická zkušenost a hluboká osobní oddanost Husovi i jeho myšlenkám z něho činily spojence nadmíru cenného, který také pro svého přítele učinil vše, co bylo v lidských silách."* Jan z Jesenice se s Husem do Kostnice pravděpodobně nevydal. Sám byl v klatbě a věděl, že jeho přítomnost by Husovi ještě

přítížila; nehledě na nebezpečí, že by byl zatčen. Soustředil se proto na důkladnou Husovu přípravu na chystaný proces. U české husitské šlechty Jan z Jesenice zřejmě inicioval i mnohé akce na Husovu záchranu. Kupříkladu nechal vypracovat sérii listin a prohlášení, jimiž se česká šlechta stavěla za Jana Husa.

1418 nový papež Martin V., někdejší Husův soudce, výtečně obeznámený s českým husitským hnutím, které nekompromisně potíral, vydal dekret o vymýcení kacířských nauk v Čechách, v němž byli jmenováni hlavní kacířští viníci, kteří mají být postaveni před soud římské kurie. Byli to převážně univerzitní mistři. Jako nejnebezpečnější ze všech byl na prvním místě jmenován Jan z Jesenice.

Životní drama skvělého právníka, politika, diplomata a nebojácného advokáta skončilo v roce 1420. Závěrem nechme odeznít citát z knihy Jiřího Kejře:

„Nevíme, co přivedlo Jesenice do moci věrolomného a úskočného nepřitele pana Oldřicha z Rožemberka. Zda to bylo diplomatické jednání, které mělo nejmocnějšího magnáta Čech zachovat pro husitství, či zda padl do jeho rukou nešťastnou náhodou. Mocný pán dobře věděl, že se zavděl králi Zikmundovi, bude-li Jesenice odstraněn z politické scény, a dal ho uvrhnout do své hladomorny, odkud již vynikající učenec nevyšel.“

4. Důrazy u Mistra Jana Husa

Mistr Jan Hus se narodil v roce 1370 nebo 1371 pravděpodobně v jihočeském Husinci. Kromě jihočeské obce existuje ještě druhá tradice, která ukazuje na Husinec u Klecan, tedy podstatně blíže ku Praze. Jazykoví odborníci, kteří v 50. a 60. letech 20. století rozebírali Husovu češtinu, v ní našli celou řadu jihočeských prvků, které se nehodí do pražského prostředí a mimoto Husovým otcovským přítelem v Praze už od počátku byl známý mistr a také kazatel Křišťan z Prachatic, který s ním zůstal ve styku ještě v době jeho odsouzení v Kostnici. Vzhledem k dalším podobným momentům v životě Husově, dá se předpokládat, že jeho rodištěm byl spíše Husinec jihočeský. Jan Hus se tedy narodil v posledním desetiletí vlády císaře Karla IV. První studijní léta Hus navštěvoval patrně některou z farních škol a jeho cílem bylo stát se knězem, jak on sám říká *"aby měl dobré bydlo a dobré rúcho a aby byl lidem vzácen"*. Pak se dal zapsat na fakultu svobodných umění na pražské univerzitě, tam dosáhl v roce 1393 titulu bakaláře. V tomtéž roce byl svržen z Karlova mostu generální vikář Jan z Pomuku. Roku 1396 pak dosáhl gradu mistra svobodných umění, poté se stal univerzitním profesorem a věnoval se studiu teologie. Před svým vysvěcením na kněze roku 1401 prožil osobní konverzi a přestal být *"konvenčním*

kněžským karieristou".⁶³ Kněžské svěcení mu otevřelo nové možnosti v tom, že mohl kázat a jeho obrat byl dovršen v Betlémské kapli, kde kázal od roku 1402 a Betlémská kaple se záhy stala střediskem reformního lidového hnutí. Druhým centrem nositelů reformních myšlenek byl okruh českých reformních profesorů na Karlově univerzitě, na které od roku 1403 probíhaly spory o Viklefovo učení. Spory začaly ve chvíli, kdy se Jan Hübner obrátil na pražské diecezní autority, aby zasáhly proti Viklefovým spisům, kdy spory byly spojeny i s útoky na Stanislava ze Znojma. Spor postupně gradoval až do roku 1408, kdy podal Ludolf Meistermann, člen saského univerzitního národa žalobu k papežské kurii, které skončila zákazem hlásit se k vyjmenovaným Viklefovým a Stanislavovým výročkům.⁶⁴

Rok 1409 je pak spojen s Kutnohorským dekretem a dokonáním univerzitního rozkolu, který vyvrcholil odchodem německé části univerzity, většinou na univerzitu do Lipska a rektorem pražské univerzity je následně zvolen Mistr Jan Hus. Hus, který ve svých kázáních po celou dobu ostře kritizuje morální úpadek církve, tak koná silně inspirován učením Viklefovým, které samo osobě svou filozofií a pojetím musí budit odpor kurie, neboť z jejího pohledu útočí na samu její podstatu a má snahu bourat "zavedené pořádky". Rovněž nelze pominout, že to vše se děje v situaci, kdy jednotlivé politické síly v zemi se snaží využít k oslabení svého protivníka všech prostředků, které mohou aktuálně využít a neexistují trvalá spojení. Špatné sociálně společenské poměry, nově vznikající dosud neusazená struktura společnosti, kdy postupně roste odpor proti bohatým, který je dán i tím, že rozdíly mezi chudými a bohatými se stále zvyšují, to vše pak vytvořilo prostředí, které hledalo autority a bylo náchylné k radikalizaci.

4.1. Husův důraz na vnitřní zbožnost a návrat k prvotní církvi

Výraznou charakteristikou Husovy povahy bylo upřímné bojovné nadšení pro nápravu v Církvi, kterou chtěl provádět. Nepochybně trpěl, když byl nucen před sebou vidět nevázaný život nejen světských, ale i duchovních a byl velice bolestně zasažen stavem, v

63 LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Str. 426. To že přestal být "konvenčním kněžským karieristou" není samozřejmé, bylo to významné rozhodnutí. Fudge připomíná, že církev byla na konci středověku hlavním zaměstnavatelem a nabízela příležitost pro povýšení a pro zajištění moci a prestiže, což bylo samozřejmě pro mnohé velice lákavé. Srov. FUDGE, Thomas A. *Jan Hus: Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*. Str. 11.

64 Srov. BARTOŠ, František Michálek. *Čechy v době Husově: 1378-1415*. Str. 279.

jakém se Církev nacházela. Se svými předchůdci v roli mravokárných kazatelů se shoduje v tom, že byl beze sporu zbožný a mravně vysoko stojící kněz. Ve svých teologických úvahách vycházel Hus z myšlenky o církvi, jako těle Kristově. Kristus musí zůstat středem a hlavou církve, ke Kristu je třeba být přivtělen svátostně. Je tedy třeba tyto svátosti udělovat a Krista hlásat. Důsledkem takového postoje byl nutně důraz na vnitřní zbožnost, skutky křesťanského milosrdenství, propagace častého přijímání a ve své podstatě snaha o návrat k hodnotám prvotní církve a apoštolské chudobě. Slova, která pronesl krátce po jeho smrti jeho přítel, propagující přijímání podobojí, Jakoubek ze Stříbra tyto důraz na tyto hodnoty dokládají: *"Nepopřál si oddechu, vypořlouchával zpovědi, obracel hříšníky, těšil zarmoucené, kázal a psal. Byl čistý, cudný, střídmy, vždycky se Boha bál a od samého počátku nebylo v jeho snažení ani pýchy, ani lakoty, ani závisti, ani pokrytectví. Vše obětoval, ano nadto i sám sebe obětoval pro spasení duší. Kdo od něho kdy odešel s prázdnou? Přišel-li bohatý, dostalo se mu rady, přišel-li chudý, přinesl si podporu. Nehledal svůj zisk, pracoval více než druzí, bral méně než druzí, ale vysloužil si jen nenávist."*⁶⁵

4.2. Husův důraz na mluvené slovo a kázání v národním jazyce

Husovo češství má především náboženský charakter a čeština mu slouží k hlásání evangelia. Tím kráčí ve stopách velkých kazatelů podobného rázu, jako byl Jan Milič z Kroměříže a Matěj z Janova. Je zajímavé, že své poznámky a přípravu ke kázání si Hus stejně jako oni psal latinsky, ale kázal česky. Hus začal psát česky až v posledních letech svého života. Jako kazatel dosáhl Hus nesporně velkých úspěchů. Měl přirozený kazatelský talent, způsob podání, příjemné vystupování a přesvědčivost, což mu získalo velkou oblibu. Jeho touha, aby slovo Boží mělo co největší ohlas byla užitečná v jeho snaze o zdokonalení přednesu i řeči samé. Hus ve svých kázáních užíval lehkého způsobu vyjadřování a soustřeďoval se na konkrétní lehce zapamatovatelné výrazy. Nebál se používat humor a své příklady k osvětlování zásad křesťanského života si vybíral z tehdejšího běžného života. Citoval přísloví, lidová pořekadla a jevil velký zájem o náboženské zpěvy. Způsobem, kterým dokázal živou formou řešit témata své doby byl lidu srozumitelný a odtud pramenila jeho oblíbenost v širokých lidových masách.

65 POLC, Jaroslav V. *Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti*. Vydání: první. Vranov nad Dyjí: A.M.I.M.S., 2015. Str. 54.

Dále se u Mistra Jana Husa vyskytují další důležité momenty, na které kladl ve svých kázáních důraz, ale nejsou obsahem nizozemského hnutí devotio moderna. Mezi ty zásadní patří níže uvedené.

4.3. Podávání podobojí způsobou

Podávání svátosti oltářní pod obojí způsobou laikům začali v Praze krátce po odchodu Jana Husa do Kostnice zavádět někteří jeho stoupenci. Původcem této novoty tedy nebyl Hus, ale jeho přítel Jakoubek ze Stříbra, jehož v tomto úsilí vydatně podporovali dva němečtí mistři valdenského zaměření, Mikuláš a Petr z Drážďan. Hus nejspíš nebyl zásadně proti podávání pod obojí způsobou, ale pravděpodobně z obavy, že by mu přímá podpora takového podávání svátosti oltářní mohla stížit jeho pozici v Kostnici, žádal Jakoubka, aby s tím počkal, dokud se nevrátí zpět do Prahy. Jakoubek ze Stříbra mu však nevyhověl, a když v reformní straně došlo pro podávání svátosti oltářní pod obojí ke sporům, Jan Hus ve snaze zabránit jejímu rozdělení schválil přijímání pod obojí zvláštním spisem sepsaným v Kostnici.

Koncil však ve valném shromáždění konaném 15. června 1415 podávání pod obojí způsobou zapověděl a nařídil, aby se přijímání pod jednou v církvi i nadále zachovávalo.

4.4. Důraz na svobodu kázání

Je zajímavé, že zprvu Hus nebyl vnímán jako osoba církvi svou kritikou zavedených pořádků nepříjemná, ale naopak byl ve svých snahách podporován. Pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburka, prelát upřímně nakloněný reformám zval Husa opětovně za synodálního kazatele a netajil se souhlasem s jeho kázáním. Tehdy se mohlo zdát, že strana Husova ovládne plně náboženský ruch v Čechách. Hlavní příčinou, že k tomu nedošlo, byla nejednotnost reformní strany a dynamika mladého hnutí. Toho samozřejmě využívali Husovi odpůrci. Se vznikem sporu o viklfský realismus na pražské univerzitě byly spojeny časté žaloby na růst viklefismu v Čechách. Od roku 1408 je již Hus ve stálých sporech s církevní vrchností a obviňování z viklefismu směřuje obvykle proti němu. To je okamžik, kdy starší mistři a Husovi přátelé jako Stanislav ze Znojma a Štěpán Pálče ustupují do pozadí a kolem Husa jako vůdce se seskupuje mladší, průbojná generace jako Jakoubek ze Stříbra a Jeroným Pražský.

Je zřetelné, že Hus se svými názory se postupně dostával do stále hlubšího názorového střetu nejen s církevní, ale i se světskou mocí, čemuž samozřejmě výrazně přispělo politikaření té doby spojené s bojem o korunu římského císaře a papežským

schizmatem. Jak je patrné z výše uvedeného, byl pro Husa důraz na svobodu zásadní. Ve svých projevech se Hus řídil pouze svojí vírou a svým přesvědčením.

4.5. Boj proti postavení papeže a učení o neomylnosti

Z pohledu teologické systematiky bylo Husovo učení zcela pravověrné v nauce o Bohu, o Kristu, jeho vtělení a díle vykupitelském, o ospravedlnění člověka milostí Boží, o mši svaté a eschatologii. Pouze v nauce o svátosti oltářní se Hus stejně jako Stanislav ze Znojma kloní k tzv. konsubstanciaci, podle níž sice chléb po konsekraci zůstává, ale zároveň je skutečně přítomen Kristus, o svátosti pokání učil, že kněz odpuštění hříchů pouze ohlašuje a učením predestinace činil udílení svátostí v závislosti na vysluhovateli pochybným.

Zásadním momentem je ale jeho učení o církvi a její správě, ve kterém se nechal silně inspirovat Viklešem. Vikleš vyšel z Platonových představy věčných a neměnných jsoucn, jež existují v mysli Boží a jež lze vyčíst z Písma svatého, a tyto ideje následně zhmotnil v konkrétním světě. Ony pak dělají věci tím, čím jsou a člověka tím čím je. V případě že se jím člověk zpronevřuje, tato idea v něm není a on tedy není tím, zač se vydává, nebo zač ho považují druzí. To znamená, že nikdo není světským, ani duchovním pánem, kdo je ve stavu hříchu a proti takovým "nepravým" pánům se lze vzepřít. Takové učení zpochybňující autority té doby včetně samotného papeže nemohlo být pro církev samozřejmě akceptovatelné.

4.6. Odpor k uctívání obrazů, soch a ostatků svatých

Česká reformace se svými požadavky na návrat k evangeliu, chudobě, mravnému a zbožnému životu, opravdovosti náboženství a stavu prvotní církve jistě nebyla propagátorem uctívání obrazů, soch, či ostatků svatých. O Matěji z Janova je známo, že kritizoval úctu k svatým obrazům a kult svatých, jež odvádějí křesťana od jádra víry. Je pravděpodobné, že vzhledem k Husovu důrazu na učení o Kristu, kde zastával názor, že Kristus musí zůstat středem a hlavou církve a je tedy nutné být ke Kristu přivtělen a Krista kázat, mohl podobné názory zastávat i Mistr Jan Hus. Návrat ke Kristu znamená návrat k prvotní, chudé církvi. Přesto se nedá říci, že by odpor k uctívání obrazů, soch a ostatků svatých byl pro Husa programem, který by aktivně prosazoval. Hus se svojí kritikou svatokupectví, mnohoobročnictví a nevázaného života kléru směřoval k obnově církve ve smyslu hodnot církve prvotní, kde "odpor" k uctívání obrazů, soch a ostatků svatých není pro Husa programem, nýbrž důsledkem této snahy o nápravu.

Závěr

Hnutí Devotio moderna obecně, bylo vyvoláno krizí církve jako instituce a neutěšeným sociálním stavem společnosti v období 14. a 15. století. Rychlý vývoj nových společenských struktur s sebou nesl vznik nové společenské vrstvy, městské chudiny. Proti sobě stáli bohatí feudálové, drobní zchudlí šlechtici a patriciát, který ovládl městskou správu. Situace v církvi byla negativně ovlivněna papežským schizmatem, což však nijak neubralo na intenzitě snah kurie o finanční podrobení celé církve. Důsledkem byl hluboký mravní úpadek, kdy lidé obsazovaní do církevních úřadů často pohoršovali i svým životem a tím mravní úpadek nadále prohlubovali. Celková změna politického a ekonomického systému vedla k dalšímu zvětšování rozdílu mezi bohatými vrstvami obyvatel a chudinou, což vedlo k velké nespokojenosti, která radikalizovala chudé vrstvy obyvatelstva a vyvolávala snahy o nápravu. V české společnosti se objevuje nový prvek, rodící se česko-německý antagonismus.

Postupně nabírá na síle široké reformační hnutí, snaha o novou, lepší zbožnost. Ideál orientovaný na praxi, nesoucí v sobě prvek vnitřní obrody člověka. První velkou osobností reformačního kazatele, která se dostává roku 1363 na pozvání císaře Karla IV. do Prahy je Konrád Waldhauser. Ve svých kázáních kritizoval především zpovrchnění náboženského života, obřadnictví, svatokupectví, požitkářství duchovenstva. Mravní zkaženost duchovenstva a mnišstva vnímal jako jednu z hlavních příčin úpadku. Přestože se díky své kritice mravní zkaženosti dostával s duchovenstvem do častých sporů, kdy byl v roce 1368 u římské kurie dokonce obviněn z kacířství, autoritu a podstatu Církve nenapadal a jeho důrazy lze formulovat jako důraz na vnitřní zbožnost a návrat k pravé víře. Lze tedy odvodit i důraz na návrat k hodnotám prvotní církve s jejími hodnotami jako je křesťanské milosrdenství.

Jedním ze spirituálně - reformních hnutí usilujících o posílení niterné a upřímné zbožnosti, které vzniklo v Nizozemí počátkem 80. let 14. století jako společenství sester, později také bratří společného života bylo "devotio moderna". Hnutí se rozšířilo zejména mezi laiky a cílem hnutí bylo dosažení niterného náboženského postoje pokorné oddanosti. Členové komunity se věnovali práci, modlitbě, četbě, meditaci. Zakladatel hnutí Geert Grote byl kazatelem ostře pranýřujícím veškeré morální poklesky a káral především klérus. Rozlišoval mezi nepravostmi rozvrácenou církví své doby a církví pravou a původní. Odmítal hereze a tak hnutí mohlo být vnímáno jako snaha o návrat a navázání na apoštolský ideál prvotní církve. Pokud bychom se zaměřili na důrazy nizozemského hnutí

devotio moderna, můžeme konstatovat, že oproti postoji Konráda Waldhausera zde nacházíme silnější důraz na propagaci častého přijímání a také silnější důraz na odpor k uctívání obrazů, soch a ostatků svatých. Oba tyto momenty jsou dobře patrné v díle Tomáše Kempenského, augustiniánského řeholníka spjatého s hnutím devotio moderna v jeho díle *Následování Krista (Imitatio Christi)*, která byla dle Spunara nejčtenější knihou 15. století. Novou věcí je také důraz na používání národního jazyka při kázání a četbě náboženské literatury a Písma svatého. To bylo naprosto nezbytné pro oslovení laiků, tedy posluchačů nevzdělaných v biblických jazycích. Zajímavým momentem je také tendence mužských komunit hnutí k transformaci na augustiniánské kanonie, či ke spojení s nimi. Widesheimská kongregace která vznikla sekundárním rozšířením zprvu laického směru do fundací augustiniánských kanonií byla hlavním nositelem idejí a praxe devotio moderna v prostředí řeholního společenství. Kongregace byla schválena papežem Bonifácem IX. v roce 1399 a znamenala pro kláštery sdružené do kongregace v porovnání se slabými domy bratří společného života významné posílení pozice a právní jistotu. Zároveň jim ale poskytovala útočiště a ochranu. Tento pro hnutí významný moment v českém hnutí devotio moderna obsažen není.

Druhým zajímavým momentem je skutečnost, že Geert Grote byl nepochybně ve spojení s pražským prostředím, což lze doložit jeho korespondencí s krajany, kteří v Praze studovali. Je zde tedy doložitelný určitý vztah mezi nizozemskou a českou devotio moderna, který ve svém důsledku nepochybně znamenal vzájemnou výměnu myšlenek. Stejně jako Konrád Waldhauser, tak i Grote si svým kázáním znepřátelil mnohé kněží a medikanty, a v nastalých sporech byl označován za heretika.

U českého hnutí devotio moderna, které nevykazuje takovou homogenitu, jako hnutí nizozemské lze rozlišit dva základní přístupy. Představitelem prvního je osobnost Jana Milíče z Kroměříže, který se nechal inspirovat Konrádem Waldhauserem. Mezi důrazy nizozemského hnutí devotio moderna a důrazy Milíčovými není zásadních rozdílů. Milíč jako osobnost českého hnutí je znám zejména díky svým skutkům křesťanského milosrdenství souvisejícím se založením "Jeruzaléma", kdy se mu vlivem jeho kázání podařilo obrátit na pokání větší počet pražských prostitutek. Vzniklo tak společenství, jehož život se řídil jednoduchými pravidly a nebylo vázáno na žádnou řeholi. Když byla k "Jeruzalému" přistavěna kaple sv. Máří Magdalény spolu s domem pro kněží a kleriky, vznikl agregát ženské a mužské komunity, který Milíč vedl jako duchovní správce. Rovněž i Milíč si svou kritikou církevních zlořádů znepřátelil pražské farní duchovenstvo a byl nucen se obhajovat v Avignonu. I když byl rehabilitován, do Prahy se již vrátit nestihl a

poté co onemocněl, tak ještě v Avignonu roku 1374 zemřel. Rok 1374 nepřekročil ani Milíčovo "Jeruzalém", když neodolal kritickým tlakům ze strany kléru a byl Karlem IV. zrušen.

Mezi Milíčovo sympatizanty tvořící tzv. milíčovce patří dále Vojtěch Raňků z Ježova, Tomáš ze Štítného a Matěj z Janova. Pro naši práci jsou zajímavá poslední dvě jména. U Matěje z Janova je to oproti Milíčovi a nizozemskému hnutí devotio moderna zvýšený důraz na učení proti neomylnosti, když tvrdí, že pro křesťana je závazná autorita Krista, nikoli dogmat a církevních institucí. Druhým momentem je ve shodě s nizozemským devotio moderna jeho zvýšený důraz na kritiku úcty ke svatým obrazům a kultu svatých, jež odvádějí křesťana od jádra víry. Pro Tomáše ze Štítného je zase charakteristický výrazný důraz na vnitřní zbožnost a velmi významná je zejména jeho literární činnost. Předlohy zpracované Štítným se částečně shodují s díly, která tvořila základ duchovního a myšlenkového konceptu Geerta Grota. Hojně citoval také zbraslavské Malogranatum, podobně jako představitelé nizozemské devotio moderna rozeznal pro laiky zásadní význam literatury psané v domácím jazyce.

Významnou osobností reprezentující v rámci české devotio moderny zmiňovaný druhý přístup je osoba Mistra Jana Husa. Okruh českých reformních profesorů okolo Mistra Jana Husa se na pražské Karlově univerzitě stal centrem reformních myšlenek a silným zastáncem viklefského realismu. Uplatňovaný důraz na Viklefovo učení pak předznamenal na dlouhou dobu další vývoj dějin. Je pravda, že z pohledu teologické systematiky bylo Husovo učení zcela pravověrné v nauce o Bohu, o Kristu, jeho vtělení a díle vykupitelském, o ospravedlnění člověka milostí Boží, o mši svaté a eschatologii. Pouze v nauce o svátosti oltářní se Mistr Jan Hus kloní ke konsubstanciaci, podle níž sice chléb po svěcení zůstává, ale zároveň je skutečně Kristus přítomen. O svátosti pokání učil, že kněz odpuštění hříchů pouze ohlašuje a učením predestinace činil udílení svátostí v závislosti na vysluhovateli pochybným. Husovo učení, silně ovlivněné právě Viklefem, který byl církví již za svého života označen za heretika, tak bylo spojeno s častými žalobami na růst viklefismu v Čechách a v častých sporech s církevní vrchností směřuje obviňování obyčejně proti němu. Tento trvalý tlak nevydrželi Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče. Stanislav ze Znojma, který Viklefovo učení začal na pražské univerzitě jako první již asi v roce 1397, pod tlakem své učení odvolal a spolu se Štěpánem z Pálče se po odpustkových pražských bouřích již zcela názorově a politicky odvrátili od Mistra Jana Husa a na koncilu pak patří Pálče k nejtvrdším odpůrcům a žalobcům Husovým. Poté co okruh Jana Husa opustil Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče, obklopil se Hus mladou a

dravou generací zastánců jeho učení, do které lze jistě zařadit osobnost Jeronýma Pražského, který ze svým studií v Oxfordu přivezl z Anglie do Čech Viklefovo spisy *Dialogus* a *Trialogus*, dále osobnost Jana z Jesenice, velkého zastánce viklefismu a husitského právníka, který se do dějin pražské univerzity zapsal nesmazatelně v souvislosti s Dekretem kutnohorským, u kterého se dnes literatura vesměs shoduje na tom, že jeho autorem je právě Jan z Jesenice. Velmi výraznou osobností, kterou nelze pominout je pak osobnost Jakoubka ze Stříbra. Byl významným reformním myslitelem, předním husitským teologem a přítelem Mistra Jana Husa. Jakoubek se od Husa odlišoval tím, že přilnul více k Matějovi z Janova, i když se inspiroval v mnohém i Viklešem, například v oblasti jeho vize odděleného a přece souvztažného soužití církve a společnosti. A byl to právě Jakoubek ze Stříbra, kdo stál u kolébky přijímání pod obojí. V tom byl vydatně podporován Petrem a Mikulášem Drážďanským, německými mistry, kteří se do Prahy uchýlili v roce 1411 po té, kdy byli pro své kacířské názory vyhnáni z Drážďan. Mikulášovy názory, které vycházely z učení valdenských byly v mnohém radikálnější než názory Jakoubkovi. V přijímání pod obojí podporovala Jakoubka spolu s německými mistry i osobnost Petra Payna. Angličana, který musel z Anglie uprchnout, když byl v roce 1413 obviněn z kacířství v procesu s loldem Johnem Oldcastlem.

Reformní hnutí soustředěné okolo Mistra Jana Husa bylo v některých důrazech radikálnější než okruh milíčovců nebo nizozemské devotio moderna a dá se říci, že svým vývojem radikálních myšlenek postupně předběhlo i postoje Jana Husa. Mezi důrazy které však byly společné pro nizozemské hnutí devotio moderna, i pro české hnutí devotio moderna včetně okruhu Milíče i okruhu Husa nepochybně patří důraz na vnitřní zbožnost, důraz na skutky křesťanského milosrdenství, důraz na časté přijímání a důraz na mluvené slovo v národním jazyce, to se přirozeně netýkalo cizinců působících v české devotio moderna.

To co odlišuje nizozemskou devotia moderna od české devotia moderna je výrazný důraz na svobodu kázání u české devotio moderna a dále důrazy na odpor proti uctívání obrazů, soch a ostatků svatých, i když ten byl u jednotlivých osobností různě intenzivní a někde mohl chybět zcela. Dalším momentem, který je charakteristický pro nizozemskou devotio moderna a v české devotio moderna zcela absenteje je provázanost nizozemské devotio moderna na řeholní společenství augustiniánských kanonií.

Postupný myšlenkový radikalismus okruhu kolem Mistra Jana Husa pak vedl k prosazování dalších důrazů, které nebyli s výjimkou Matěje z Janova vlastní ani okruhu kolem Milíče. Mezi tyto důrazy patří důraz na boj proti postavení papeže a učení o

neomylnosti a samozřejmě důraz na podávání pod obojí, ke kterému se Hus připojil až z Kostnice.

Jednoznačně lze konstatovat, že snaha po niterné zbožnosti a nápravě církve vedla k prosazování důrazů společných pro nizozemské i české devotio moderna včetně okruhu Mistra Jana Husa. Viklefovo učení přijaté a aktivně hájené okruhem Mistra Jana Husa následně znamenalo posun k radikálněji pojatým důrazům.

Seznam použité literatury

WINTER, Eduard. *Tisíc let duchovního zápasu: [náboženské zápolení dvou národů]*. V Praze: Ladislav Kuncíř, 1940, 301, [v] s.

KRMÍČKOVÁ, Helena. *K počátkům kalicha v Čechách: studie a texty*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, xxv, 214 s. ISBN 80-210-1533-0.

HUIZINGA, Johan. *Podzim středověku*. Vyd. 2., V Pasece 1. Praha: Paseka, 2010, 420 s., [8] s. barev. obr. příl. Historická paměť. ISBN 978-80-7432-027-9.

HEER, Friedrich. *Evropské duchovní dějiny*. Vyd. 2., opr. Praha: Vyšehrad, 2014, 768 s. ISBN 978-80-7429-470-9.

KANÁK, Miloslav. *Milíč z Kroměříže*. 1. vyd. Překlad Karel Červený. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1975.

LOSKOT, František. *Konrad Waldhauser, řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce Mistra Jana Husa*. Praha: Volná myšlenka, 1909. Knihovna Volné myšlenky.

SCHENK, Rudolf. *Matěj z Janova: Výbor z Pravidel Starého a Nového Zákona [Regulae Veteris et novi Testamenti]*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1954.

ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha: Kalich, 2008. Studijní texty (Kalich). ISBN 978-80-7017-064-9.

KEJŘ, Jiří. *Husitský právník M. Jan z Jesenice*. 1. vyd. Praha: ČSAV, 1965. Právněhistorická knižnice.

POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 1993. ISBN 80-7021-052-4.

Ota HALAMA a Pavel SOUKUP (edd.), *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*, Praha 2006

Helena KRMÍČKOVÁ a Mirek ČEJKA (edd.), *Dvě staročeská utrakvistická díla Jakoubka ze Stříbra*, Brno 2009

Pavel SOUKUP, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011

Jindřich MAREK, *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, Praha 2011

Dušan COUFAL, *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414-1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012.

J. Kadlec, *Přehled českých církevních dějin 1, Řím, Křesťanská akademie*, 1987

A. Podlaha, *Posvátná místa království českého, díl VI.*, Praha, Dědictví svatojánské, 1910

BARTOŠ, František Michálek. *Světcí a kacíři*. Praha : Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 1949. 334 s. S. 196–223.

CIRONIS, Petros. *Život a dílo Mistra Jana z Rokycan*. Rokycany : Státní okresní archiv Rokycany, 1997. 97 s

ŠIMEK, František. *Učení M. Jana Rokycany*. V Praze: Nákladem České akademie věd a umění, 1938. 295 stran. Rozpravy České akademie věd a umění; třída III, číslo 77.

Summary

This Bachelors thesis discusses the relationship of Jan Hus and the reform Movement Bohemian Devotio Moderna. Outset describes the conditions under which the reform movement was founded. Identifies the main characteristics of the Netherlands and Bohemian Devotio Moderna and compares two movements in their emphases. Next section defines the mainstreams Bohemian Devotio Moderna and describes the characteristics of leading personalities of Bohemian Devotio Moderna with emphasis on the person of Jan Hus. The final section identifies emphases consistent with Jan Hus and Devotia Moderna Netherlands and Czech will focus on a gradual evolution in Jan Hus.

Seznam zkratek

ed.	edidit, editor
ibid.	ibidem (tamtéž)
LexMA	Lexikon des Mittelalters
srv.	srovnej
str.	strana
tamt.	tamtéž
tzn.	to znamená
viz	pohled, podívej se

